

Stratégiai Szolgálatok Hivatala (Office of Strategic Services)
Kutatási és Elemzési Osztály

K & E sz. 2027

A zsidók Magyarországon

Összefoglalás

Ez a jelentés a magyarországi zsidók társadalmi, politikai és gazdasági helyzetével foglalkozik a náci megszállás előtt; a nácibarát kormány alatt a zsidókkal szembeni diszkriminációval és a tulajdonuk kisajátításával; ezt követően a gettók és koncentrációs táborok létesítésével, amit tömeges deportálások követtek; a magyar felelősség kérdésével és a nagyközönség reakciójával; a szövetségeseknek és semleges országoknak a beavatkozásra és a mentésre tett kísérleteivel. A jelentés az 1944 szeptemberéig terjedő időszak eseményeivel foglalkozik.

Washington, 1944. október 19.

Ez a dokumentum az Egyesült Államok nemzetvédelmét érintő információt tartalmaz a Kémkedési Törvény 50 USC 31. és 32. szakasza értelmében. A törvény tiltja bármilyen módon történő átadását vagy tartalmának felfedését nem erre feljogosított személy részére.

BIZALMAS

Tartalomjegyzék

ÖSSZEFOGLALÁS

- I. A zsidók helyzete a megszállás előtti Magyarországon
  - A. Történelmi háttér
  - B. A huszadik századi helyzet
    - 1. Gazdasági helyzetük
    - 2. Társadalmi rétegződés
    - 3. Politikai helyzetük
- II. A zsidók helyzete a nácik megszállta Magyarországon
  - A. A zsidók jogi meghatározása
  - B. „Zsidó jelvény” bevezetése
  - C. Foglalkoztatási korlátozások
  - D. Mozgáskorlátozás
  - E. Gazdasági diszkrimináció és a tulajdonuk kisajátítása
  - F. Az élelemadag csökkentése
  - G. Új zsidó szervezet megalakítása
  - H. Táborok és gettók létesítése
  - I. Deportálások

- J. A felelősség
- K. A nagyközönség reakciója

- III. Intervenciós és mentési intézkedések
  - A. A Brandt-ügy
  - B. Semleges és szövetséges beavatkozás
  - C. A „Horthy-ajánlat”
  - D. A helyzet 1944 szeptemberében

FÜGGELÉKEK

- I. Magyar zsidó vezetők
- II. Zsidó vezetők emigrációban
- III. Antiszemita pártok a megszállás előtti Magyarországon
- IV. Antiszemiták a megszállás előtti Magyarországon
- V. Vezető antiszemita kormányban

ÖSSZEFOGLALÁS

Amikor Németország megszállta Magyarországot (1944. március 19.), az ország népességéből csaknem egymillió volt a hívő és a „faji” zsidók – ennél fogva a tengelyhatalmak Európájában a legnagyobb és legjobb bánásmódban részesülő zsidóság.

Több mint ezer évig a zsidók aktív szerepet játszottak Magyarország nemzeti létében, és a huszadik századra teljes mértékben egybeforrtak az ország életével, és a kereskedelmi és szakképzett középosztály jelentős részét alkották.

Az antiszemitizmus az 1920-as évekre kezdett gyökeret verni Magyarországon, az ország 1918-as vereségét és az ebből következő terület- és tekintélyvesztést követően. Ebben az időszakban a gazdasági versengés és a reakció-sok bűnbakigénye képezte az antiszemitizmus alapját.

A náci hatalom és befolyás '30-as évekbeli növekedésével a Horthy-rendszer mind a Hitlerrel való egyezkedés eszközeként, mind azért, hogy a hazai nácik alól kihúzza a talajt, aktív zsidóellenes politikára tért át.

A magyar kormány azonban nem mindig fogadta meg a berlini tanácsokat, és más náci csatlósoknál jobban megőrizte politikai függetlenségét. Annak érdekében, hogy ne idegenítse el magától teljesen a szövetségeseket, a Horthy-rezsim vonakodott a náci politikát egészen annak végcéljáig, a deportálásig, a halálra éheztetésig és az elpusztításig követni.

Az 1944-es német megszállást követően náci mintára új diszkriminatív törvénytervezetet nyújtottak be. Hetek alatt bevezették a sárga jelvényt, a tulajdont elkobozták, egyes foglalkozásokat és a közszolgálatot elzárták a zsidók elől, vállalatokat zártak be, bankszámlákat zároltak, gettókat és koncentrációs táborokat létesítettek, és végül a magyar zsidóság nagy részét deportálták. Ezeknek az intézkedéseknek eredménye 4 000 000 000 \$ becsült értékű zsidó tulajdon kisajátítása és 800 000 zsidó deportálása volt, közülük 640 000-et minden jel szerint haláltáborokba küldtek.

Ez a jelentés az 1944 szeptemberével végződő időszak eseményeivel foglalkozik.

A ZSIDÓK MAGYARORSZÁGON

I. A ZSIDÓK HELYZETE A MEGSZÁLLÁS ELŐTTI MAGYARORSZÁGON

A náci megszállás idejére (1944) Magyarország zsidó népessége a legnagyobb lett a tengelyhatalmak Európájában. Az 1930-as népszámlálás szerint Magyarországon 444 567 zsidó élt, a kontinensen az ötödik legnagyobb zsidó népesség (a Szovjetuniót nem számítva), de a következő években a zsidó népesség relatív súlya tovább nőtt, mivel más európai országokban százezrével gyilkolták meg a zsidókat¹. Ugyanakkor a zsidók száma Magyarországon növekedett, ahogy Romániától, Jugoszláviától és Csehszlovákiától jelentős zsidó népességgel bíró területeket csatoltak el:

100 000 fővel Kárpátaljáról (korábban Csehszlovákia),
50 000 fővel Dél-Szlovákiából (korábban Csehszlovákia),
170 000 fővel Erdélyből (korábban Románia),
17 000 fővel Bácskából (korábban Jugoszlávia).

Ezen a gyarapodáson felül 20 000 menekült vándorolt be Lengyelországból, Jugoszláviából, Romániából és Szlovákiából.

Az 1943 végén magyar ellenőrzés alatt álló legfontosabb területeken a zsidók a lakosság egészében a következő százalékos arányban voltak képviselve:

A tulajdonképpeni Magyarország

Dunántúl	2,3 százalék
Alföld (Budapesttel együtt)	6,9 százalék
Zemplén megye	8,5 százalék
Szabolcs és Ung vármegye	6,5 százalék
Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegye	6,2 százalék

Az új területek

Dél-Szlovákia	4,1 százalék
Kárpátalja	14,1 százalék
Erdély	4,2 százalék
Bácska	1,0 százalék

Az 1930-as teljes zsidó népességből 204 371 fő (46 százalék) élt Budapesten, ahol a teljes lakosság 20,3 százalékát alkották. Így Budapest foglalta el Varsó háború előtti helyét, mint a legnagyobb zsidó közösség Európában. Más, nagy zsidó népességgel rendelkező magyar városok:

Város	Zsidó népesség	A teljes népesség százalékában
Újpest	11 396	13,0
Miskolc	10 826	19,0
Munkács	10 500	60,0
Debrecen	10 044	13,0

A zsidók átlagos százalékaránya az 1930-as városi népességben 14,8 százalék volt; a vidéki lakosságon belül 2,8 százalék.

A. Történelmi háttér

A zsidók Magyarországon az ország náci megszállása előtt egyedülálló helyzetben voltak. Egyrészt a szerteágazó diszkriminatív törvények gyakorlatilag kizárták őket az ország gazdasági életéből. Ugyanakkor annyira összeforrtak az őshonos népességgel, hogy a magyar kormány tengelybeli tagsága ellenére vonakodott átvenni a „rasszizmus” náci koncepcióját, amelynek tömeges deportálások, tervszerű halálra éheztetés és tömeges kiirtás a következménye.

Ennek az eltérésnek a magyarázata a magyar zsidók történelmében található, mert a zsidó letelepedés Magyarországon megelőzte az ország magyarok általi elfoglalását. Már a római korban is bizonyíthatóan éltek zsidók Magyarországon, bár a magyar zsidóság döntő többsége későbbi időkben érkezett.

A középkorban a magyar zsidók ugyanazokat a korlátozásokat és üldözéseket szenvedték el, mint hitsorsosaik Európa többi részében; gettóban éltek, sárga jelvényt viseltek és „tűrés adót” fizettek. E hátrányok ellenére a magyar zsidóság virágzott, és az ország társadalmi és gazdasági életének szerves részévé sikerült válnia. A zsidók végül 1867-ben nyerték el a teljes polgárjogot. Az emancipációs törvény megadta „ugyanazokat a privilégiumokat a polgári és politikai jogok gyakorlása terén, mint a keresztény lakosoknak”, és visszavont „minden törvényt, eljárást és dekrétumot, amely ellentétes ezzel a rendelkezéssel”.

A zsidó vallási és oktatási intézmények már

1855-ben éves állami támogatásban részesültek. Magyarország zsidó közösségének 1869 februárjában megadták a jogot az önálló státútum és a képviselői szervek megalkotására, nyilvános hitközségi oktatási intézmények fenntartására és külön zsidó hitközségi adó kivetésére, amelynek beszédésében közreműködik az állami adóbeszedő hatóság.

A magyar ipari kapitalizmus kezdetekor (az 1870-es években) Budapest városa a politikai és gazdasági élet központjaként sok lehetőséget kínált a zsidóknak. A magyar középosztály elfoglalta a közszolgálati pozíciókat és lenézte a kereskedelmi vállalkozást; a német kisebbség többnyire jómódú földművesekből állt; a többi kisebbség (román, szlovák és szerb) gazdaságilag fejletlenebb volt. A zsidók társadalmi csoportként így előnyös helyzetben voltak, mert már rendelkeztek tapasztalatokkal a kereskedelemben és a bankszektorban, és másutt is ismerték a gazdasági viszonyokat. Nagy számban özönlöttek Budapestre, főleg a déli és nyugati megyékből. Ha kisebb mértékben is, de ugyanez a folyamat játszódott le a városokban és falvakban, ahová a nagyobb kereskedelmi lehetőségek sok zsidót vonzottak.

Ezzel az urbanizációs trenddel együtt az asszimiláció is felgyorsult. A kikeresztelkedés és a felekezetek közötti házasság meglehetősen általános volt. 1920-ig a kikeresztelkedésről vezetett statisztikák folyamatos növekedést mutatnak².

Év	Kikeresztelkedések
1896–1900	261
1901–1905	420
1906–1907	365
1919	7 146
1920	1 925
1921	827
1922	499
1923	412
1924	433
1925	458
1928	451
1929	488
1931–1935	753
1936–1940	2 259

Ugyanekkor visszafelé irányuló folyamat is észlelhető. A kereszténységről a zsidóságra történő áttérések számát mutatja a következő táblázat⁵.

1919	137
1920	168
1921	243
1922	340
1923	311
1924	315
1925	326
1928	271
1929	204

A kereszténységre történő áttérés viszonylag nagy számai, valamint a keresztényekkel történő házasodás magas aránya miatt a zsidók arányszáma a lakosság egészéhez képest az 1910-es 6,2 százalékról 1940-re a becslés szerint 4,5 százalékra esett vissza.

Év	Zsidók száma	Százalékos aránya
1910	471 355	6,2
1920	473 345	5,9
1930	444 567	5,1
1940 (becslés)	420 000	4,5

B. A helyzet a huszadik században

A huszadik század elejére a zsidók teljesen összeforrtak az ország életével. A dualista monarchia fennállása alatt ők alkották a magyar kereskedő középosztályt, kifejlesztették az ország iparát és cégeit és nagyban hozzájárultak a városok kulturális életéhez. Az első világháború alatt a zsidó közösség is kivette a részét az ország emberéletben és tulajdonban elszenvedett veszteségeiből – több mint 10 000 zsidó halt meg a harcmezőn.

Magyarország 1918. októberi vereségével az ország elveszítette területének háromnegyedét, és többé-kevésbé homogén magyar állammá vált. Ennek eredményeképpen az arisztokrácia és a hivatalnokréteg elveszítette a birtokait és pozícióit Szlovákiában, Ruténiában, Horvátországban és Erdélyben. Ennek a nagy, tulajdonát veszített csoportnak a tagjai arra kényszerültek, hogy egy korlátozottabb földrajzi területen keressenek lehetőséget a megélhetésre. Emiatt a kereskedelem területén kissé élesedett a verseny, és a zsidók kezdtek elveszíteni a Habsburgok alatt megszerzett egyedülálló pozíciójukat.

Magyarország katonai összeomlását belső káosz követte. Amikor végül a kormányzást magukhoz ragadták a reakciósok, akiket akkoriban „fehéreknek” hívtak, antiszemita hullám

söpört végig az országon. A magyar zsidóságot tették meg bűnbaknak a Kun Béla alatti bolsevik lázadásért. A zsidó tanárokat, professzorokat, bírókat és más köztisztviselőket eltávolították vagy lefokozták. Több mint ezer zsidóról tudunk, akik e „fehérterror” alatt pusztultak el.

1920-ban meghozták az első *numerus clausus* törvényt⁴, amely az egyetemeken a zsidó diákok arányát az ország lakosságához képest viszonyított arányuk mértékében korlátozta; azaz az összes diák számának 5 százalékában. Ezzel a kezdeti intézkedéssel a technikai antiszemitizmus a magyar alkotmányos élet egyik sajátosságává vált. Még a kormány 1920-as – Horthy admirális kormányzósága révén megvalósult – stabilizálása sem volt képes gátat vetni a zsidók elleni támadásoknak. A következő tizenöt évben sikeresebbeknek bizonyultak a kormányok próbálkozásai, de az antiszemitizmus – még ha ebben az időszakban csökkent is – a Horthy-kormányzat politikai fegyvertárának állandó eszköze maradt. Az antiszemitizmus huzamos fennmaradásának tényezői a következők voltak:

1. A budapesti, városi német és katolikus középosztályi elemeknek az a vágya, hogy elfoglalják a „nagy” zsidók gazdasági pozícióit.

2. A földbirtokosok szembenállása a földreformmal. A fennálló népi elégedetlenséget le kellett csillapítani, és a zsidó kisebbség tűnt a kézenfekvő bűnbaknak.

3. Tény, hogy az antiszemitizmus közös platformot biztosított a reakciósok és a földbirtokosok egyetértéséhez.

4. A (zsidó származású) Kun Béla által vezetett bolsevik forradalom kihasználása a reakciós és totalitáriánus politikai irányzat fenntartásának igazolására.

A kormányzóság alatt a zsidókat hivatalosan részben kizárták a közszolgálatból és a közoktatásból, és bizonyos engedélyek megtagadásával valamennyire korlátozták őket kereskedelmi tevékenységükben. Ugyanakkor a különböző miniszterelnökök alatt a korlátozásokat módosították. Gróf Bethlen István (1921–1931) például visszaszorította a zsidóellenes túlkapásokat. Gróf Károlyi Gyula (1931–1932) és Gömbös Gyula (1932–1936) kormánya alatt javult a zsidók helyzete. Miniszterelnöki beiktatását követően még a korábban militáns antiszemita Gömbös is arról beszélt, hogy újragondolta viszonyát a zsidókkal, és felhívta őket, hogy vegyenek részt a nemzet életében. Meglehetősen jellemző a korszakra egy 1926-ban elfoga-

dott törvény arról, hogy a zsidóságot egy neológ és egy ortodox rabbi képviselje a felsőházban. (Az ezért az irányzatért felelős politikai megfontolásokat a 3. szakaszban, a 94. oldalon alább fejtjük ki.)

1. *Gazdasági helyzetük.* A gazdaság területén a zsidók helyzete tovább romlott. Ahogy a korábban a közszolgálatban dolgozó keresztények és az arisztokraták megjelentek a kereskedelemben és a szabad foglalkozásúak között, a verseny ezeken a területeken folyamatosan nőtt. 1920 és 1930 között a keresztény orvosok száma a kétszeresére, 5000-re nőtt, míg a zsidó orvosoké 2100-ról csak 2600-ra. Ugyanebben az időszakban a kereskedelemmel foglalkozó zsidók száma 45 százalékról 40-re csökkent, pedig abszolút számuk közel 9000-rel nőtt.

1920-ban a zsidók a magyar foglalkoztatottak 5,4 százalékát tették ki; 1930-ban 5,1 százalékot. Ez a csökkenés bizonyos foglalkozásokban határozottabban megmutatkozott:

ZSIDÓK SZÁZALÉKARÁNYA

<i>Jog:</i>		
1920	49,2	
1930	34,9	
<i>Gyógyítás:</i>		
1920	64,5	
1930	54,5	
<i>Szállítás:</i>		
1920	14,5	
1930	7,3	
<i>Újságírás:</i>		
1920	49,2	
1930	35,3	
<i>Oktatás:</i>		
1920	27,3	
1930	24,7	

A magyar zsidóság gazdasági helyzetének romlása következtében a fő foglalkozási kategóriákban 1930-ra a zsidók százalékaránya a következő volt:

<i>Foglalkozás</i>	<i>Zsidók</i>	<i>Nem zsidók</i>
	<i>százalékaránya</i>	
Kereskedelem és hitelügy (beleértve a bankokat és a biztosítást)	40,0	60,0
Kegydíjasok, járadékosok és háztulajdonosok	9,1	90,9

Közszolgálat és szabad foglalkozások ⁵	8,9	91,1
Ipar	8,3	91,7
Szállítás	3,7	96,3
Napszámos munka	1,4	98,6
Háztartási szolgálat	1,0	99,0
Bányászat	0,8	99,2
Mezőgazdaság	0,3	99,7
Más foglalkozások	5,7	94,3

Ezeknek a foglalkozási kategóriáknak némelyikén belül a zsidók eloszlása 1930-ban a következő volt:

<i>Kereskedelem és hitelügy:</i>	<i>Százalék</i>	
	<i>Zsidók</i>	<i>Nem zsidók</i>
Független	45,6	44,4
Irodai dolgozók és kereskedők	47,6	42,8
Fizikai munkások	29,1	70,9
<i>Ipar:</i>		
Független	11,0	89,0
Irodai alkalmazottak, mérnökök stb.	33,4	66,6
Fizikai munkások	5,6	94,4
<i>Független (szabad) foglalkozások:</i>		
Független egzisztenciák	34,2	65,8
Irodai alkalmazottak	7,4	92,6
Fizikai munkások	3,1	96,9

Kitűnik, hogy a zsidók részvétele a független vállalkozásokban és a fehérgalléros munkakörökben sokkal nagyobb arányú, mint százalékarányuk a népesség egészében (körülbelül 5 százalék), még a fizikai munka kategóriában is jelentős arányban voltak képviselve.

2. *Társadalmi rétegződés.* 1920-ban és 1930-ban a zsidó és a keresztény népesség a következő társadalmi osztályokban volt képviselve:

	<i>A zsidók közti eloszlás</i>		
	<i>1920</i>	<i>1930</i>	
	<i>Százalék</i>	<i>Lélekszám</i>	<i>Százalék</i>
Középosztály	45,9	91 840	43,1
Értelmiség	22,9	53 478	25,1
Munkás	<u>31,2</u>	67 917	<u>31,8</u>
	100,0		100,0

	<i>A keresztények közti eloszlás</i>		
	1920		1950
	<i>Százalék</i>	<i>Lélekszám</i>	<i>Százalék</i>
Középosztály	41,8	1 670 000	44,1
Értelmiség	4,9	199 475	5,3
Munkás	<u>53,3</u>	1 916 187	<u>50,6</u>
	100,0		100,0

3. *Politikai helyzetük.* A gazdasági feszültség ellenére a zsidók politikai helyzete 1933-ig folyamatosan javult. Ennek az okai kívül estek magán a zsidó közösségen. Magyarország főként elveszített területeinek visszaszerzésével volt elfoglalva, ahol több százezer zsidó élt. Ezek nyelvükben és kultúrájukban magyarok voltak, és Erdélyben, Szlovákiában, valamint Kárpátalján jelentős magyar sajtót tartottak fenn. A kormány számára ezért úgy tűnt, hogy rossz stratégia volna ezt a nagy csoportot az antiszemitizmus napi gyakorlatával elidegeníteni.

A náci befolyás időközben Magyarországon is érezhetővé vált. Amikor a magyar nácikat 1936-ban beválasztották az Országgyűlésbe, nyilvánvalóvá vált, hogy kezdenek megmutatkozni a náci propaganda eredményei. Nyilvánvaló berlini kapcsolatokkal náci újságok, klubok és szervezetek szaporodtak el gomba módra az egész országban. Ezenfelül a németek alaposan kihasználták a miniszterelnök, Darányi Kálmán gyengekezűségét.

A célból, hogy Hitlerrel szemben cserealapnak használja, a Horthy-rezsim 1938 után felújította antiszemita politikáját, abban reménykedve, hogy az antiszemita törvénykezés kielégíti a nácikat. Ennek a politikának az első gyümölcse az 1938. májusi antiszemita törvény volt⁶, amely öt év alatt 20 százalékkal kívánta csökkenteni a zsidók részvételét a nemzet gazdasági és kulturális életében. E törvény meghozásának a fő célja az volt, hogy a hazai nácik pozícióját antiszemita programjuk átvételével gyengítse. Míg az uralkodó köröknek ez semmibe sem került, a hazai nácikat megfosztotta lételektől.

Ausztria náci elfoglalását követően a hitlerizmus tekintélye és befolyása rohamosan nőtt, és Magyarországon sem maradt hatás nélkül. Imrédy Béla miniszterelnök nyíltan kifejezésre juttatta helyeslését és a nácik iránti támogatását. Imrédyt azonban eltávolították, mert felmerült a gyanú, hogy részben zsidó származású⁷. Utóda, Gróf Teleki Pál alatt a nácik 30 képviselővel jelentősen előretörték az 1939-es parlamenti választásokon.

Teleki kabinetje, bár ellenségesen viszonyult a magyar politikába történő német beavatkozáshoz, 1939. május 4-én⁸ egy második és sokkal szélesebb körű antiszemita törvényt fogadott el, amelyet még az előző Imrédy-kabinet nyújtott be Németország és a hazai nácik növekvő nyomására.

Az új törvény az antiszemita törvényhozás hatalmas területének egyik legbonyolultabb dokumentuma, mivel egyszerre akarta kifejezésre juttatni a kormány antiszemita politikáját és megbékíteni a zsidó származású áttértek miatt aggódó egyházat. A korábbi zsidóellenes törvényt felerősítve az új törvény a magyar gazdasági életben a zsidók visszaszorítását vagy kizárását irányozta elő. A királyi bíróságok zsidó bíráit 1940. január 1-jéig nyugdíjazni kellett; a zsidó tanárokat 1943. január 1-jéig el kellett távolítani. A törvény hatálybalépése után öt évvel a monopoltermékek árusítására zsidóknak kiadott összes engedélyt vissza kellett vonni; bizonyos kereskedelmi ágakban a zsidó alkalmazottak arányát fokozatosan 12 százalékra kellett csökkenteni. A zsidókat nem zárták ki a jog, az orvoslás, a mérnöki szakmák, a színház, az újságírás, a fogorvoslás és a kézművesség területéről; de a megürülő helyeket nem volt szabad zsidókkal betölteni addig, amíg a számarányuk 6 százalékra nem csökkent. Továbbá azonnal 6 százalékra kellett csökkenteni a zsidó főiskolai és egyetemi hallgatók számát, míg a műszaki felsőoktatásban a zsidó diákok számát 12 százalékban korlátozták. A törvény arra is felhatalmazta a hatóságokat, hogy a zsidókat ingatlanuk nem zsidóknak történő átadására vagy bérbe adására kötelezzék. Egy városban vagy községben sem volt szabad addig új kereskedelmi engedélyt kiadni, amíg abban a városban vagy községben az engedéllyel rendelkező zsidók aránya 6 százalék alá nem csökkent. Csak 1940-ben több mint 43 000 zsidót tartóztattak le és állítottak bíróság elé a bonyolult jogszabály különböző elemeinek megsértése miatt. Közülük azonban csak négyszázat börtönöztek be, a többiek összesen 9 millió pengő pénzbüntetést kaptak.

1940 júniusában a Budapesti Zsidó Hitközség nyilvánosságra hozott egy előzetes becslést ennek a második zsidótörvénynek a (trianoni) Magyarországon élő zsidókra tett hatásáról. A becslés szerint több mint 140 000 személy volt érintve, köztük eltartottak. A fehérgalléros dolgozók, eladók és más kereskedelmi alkalmazottak arra ítéltettek, hogy törvényesen eltávolít-

sák őket a gazdasági életből. Az érintettek száma a „trianoni Magyarország” zsidó lakosságának 31,5 százalékát tette ki. A megélhetésüktől megfosztottak százalékaránya egész Magyarországon 45 és 50 százalék közé volt tehető, ami azt jelenti, hogy Magyarországon 1943-ban mintegy 400 000 zsidó létfenntartási lehetőség nélkül maradt.

Bár ezt mind a szociáldemokraták, mind az egyház erősen ellenezte, más területen is követték a náci irányvonalat. A zsidók számára munkatáborokat létesítettek. 1942 májusában Kállay miniszterelnök a Parlamentben kijelentette, hogy minden épkézláb zsidót munkatáborba fognak küldeni. Ezt a fenyegetést soha nem váltották be teljes egészében, de 60 000 és 150 000 közötti lélekszámú (ennyire szórnak a jelentések) 18 és 60 éves kor közötti zsidót katonai parancsnokság alatt munkatáborokban kötelező munkára fogtak. Ezeket a személyeket Magyarországon belül és az orosz fronton általános építési munkák végzésére és sáncásásra vezényelték; a fronton a jelentések szerint a *Todt Szervezet* alá rendelték őket. Úgy tudjuk, hogy a Magyarországon belül dolgozókkal viszonylag jól bántak, míg az orosz fronton lévők a szokásos német embertelen bánásmódnak és a front veszélyeinek voltak kitéve.⁹

Ahogy Magyarországot közeledett a Reichhez, az antiszemita intézkedések üteme felgyorsult. 1940 januárjában az Oktatási Minisztérium rendelete azonnali hatállyal elbocsátotta az összes zsidó tanárt, noha az 1939-es törvény alapján fokozatosan nyugdíjazni kellett volna őket, míg a tervek szerint 1943-ra teljesen el nem tűnnek. 1940. november 16-án a kereskedelmi miniszter úgy rendelkezett, hogy csak azok a zsidó vendéglősök és fogadósok tarthatják meg az 1939-es törvényben előírányzott ideig az engedélyüket, akik keresztény kisegítőket alkalmaznak. 1940 januárja és áprilisa között a zsidó újságírók, utazó ügynökök és házalók elvesztették engedélyeiket. 1940 októberében, a nagy zsidó népességű Erdély visszacsatolásakor a magyar Országgyűlés törvényt fogadott el arról, hogy a zsidókat megfosztja felsőházi képviselőségüktől. 1941. május 15-én egy rendelet kimondta, hogy katonai szolgálatra behívott zsidót csak kereszténnyel szabad helyettesíteni. 1942-ben a zsidókat kizárták a hadseregéből¹⁰, egy másik rendelet alapján pedig a közszolgálatból. A keresztények és a zsidók közötti házasságokat 1941 augusztusában mind a két

fél számára öt év börtön kilátásba helyezése mellett megtiltották. Súlyos büntetéssel sújtották a keresztények és a zsidók közti házasságon kívüli kapcsolatot is.

A magyar kormány a zsidóellenes törvények tömege ellenére nem mindig követte a berlini tanácsokat. Talán az egyetlen Finnország kivételével, sokkal nagyobb mértékű politikai függetlenséget sikerült megőriznie, mint a Reich más csatlósainak. Ezenfelül a magyar kormány, fél szemmel a Reich rosszabbra forduló hadiszerencséjére és a szövetségesekre tett jó benyomás szükségességére sandítva, nem tette magáévá a fizikai erőszak politikáját.

Egy kivétellel¹¹ a megszállás előtti Magyarország nem követte a tömeges deportálás, tervezett halálra éheztetés és tömeges elpusztítás náci politikáját. A megszállás előtt nem voltak gettók és sárga jelvény¹² Magyarországon, sem annak nem volt jele, hogy az Új Rendnek ezeket a halálos csapdáit a magyar kormány szabad akaratából bevezette volna.

A szomszédos tengelyállamok üldözött zsidói ennek eredményeképpen menedékhelynek tekintették Magyarországot. Mások között 3000 lengyel, 6000 szlovák, 2500 horvát és 2000 német és osztrák zsidónak sikerült illegálisan belépnie az országba és itt menedéket találni. Ezek a menekültek később felkeltették az amerikai kormány figyelmét, amely részt vett az evakuálásukra irányuló erőfeszítésekben¹³. A német sajtó még hangosan követelte is, hogy Magyarország ne legyen továbbra is „zsidó paradicsom”, és azzal fenyegetett, hogy ha a magyarok nem térnek át számukra elfogadhatóbb irányvonalra, lépéseket fognak tenni ennek megakadályozására. Pedig Magyarország, ha nem is volt náci pokol, messze nem volt „zsidó paradicsom”. A gazdasági korlátozások sokakat mindenféle megélhetési lehetőségüktől megfosztottak; a zsidókat jórészt deklasszálták, és megfosztották őket politikai jogaiktól.

Összességében azt lehet mondani, hogy az 1944. március 19-i megszállás előtt a magyar kormány zsidók iránti politikája opportunistá volt. A Horthy-rezsim a zsidóellenes törvények meghozásával egyrészt meg akarta békíteni a náciakat – mind a németeket, mind a hazaiakat (és hozzá akarta segíteni a vidéki reakciókat a zsákmányból való részesedésükhöz); másrészt pedig arra törekedett, hogy a *magyaránnyú fizikai* erőszak elkerülésével megnyugtassa az Egyesült Nemzeteket.

Kádár Béla: A menet

II.

A ZSIDÓK HELYZETE
A NÁCIK MEGSZÁLLTA
MAGYARORSZÁGON

Magyarország megszállása 1944. március 19-én véget vetett a magyar zsidóság részleges megtűrése által jellemzett időszakának.

Általában véve a Sztójay-kormány által bevezetett zsidóellenes intézkedések csak megismélték az 1933 óta hozott német antiszemita törvényeket. Míg azonban Németországban a zsidók politikai, gazdasági és fizikai megsemmisítése tízéves időszakra terjedt ki, Magyarországon ugyanezeket az intézkedéseket néhány hétbe sűrítették.

A megszállás első napjaiban megteremtették az elkövetkező antiszemita intézkedések alapjait. A magyar sajtó rádióadások és cikkek pergőtüzével „bizonyította”, hogy a zsidók felelősek a háborúért, a gazdasági válságért, a társas-

dalmi ellentmondásokért és általában minden nemzeti és nemzetközi bajért. Tíz napot biztosítottak ezekre a szükséges előkészületekre, és március 30-án nyilvánosságra hozták az első új zsidóellenes intézkedéseket.

A. A zsidók jogi meghatározása

E rendeletek közül az első meghatározta, hogy az 1941. augusztusi Fajvédelmi Törvény XV. cikkelye 9. szakasza alapján ki tekinthető zsidónak. Az 1941-es törvény tisztán negatív meghatározása szerint csak azok a személyek „nem zsidók”, akiknek legfeljebb egy zsidónak született nagyszülőjük van. Két zsidónak született és két kereszténynek született nagyszülővel rendelkező személyeket nem zsidónak lehet tekinteni, feltéve, hogy kereszténynek születtek vagy hétéves koruk betöltése előtt megkeresztelték őket. Természetesen ezeknek a kategóriáknak további elágazásai voltak. A korábbi jogszabály, amelyet a Teleki-kormány alatt hoztak meg, azt a célt szolgálta, hogy megakadályozza a zsidók és a nem zsidók közötti házasságokat, és *csak* zsidók és keresztények közötti házasság vagy nemi közösülés esetén lehetett alkalmazni. Nem volt kihatása a zsidók politikai vagy gazdasági jogaira, amelyeket az első és a második zsidótörvény szabályozott, amelyeket Darányi és Imrédy alatt hoztak meg. Miután Magyarország belépett a háborúba (1941 júniusa), a Fajvédelmi Törvény meghatározását fogadták el egy olyan rendelkezés alapjául, hogy a zsidók ne szolgálhassanak a hadseregben, hanem ehelyett kötelező katonai munkaszolgálatot kellett teljesíteniük. Az 1944-es törvények folytatták a korlátozások kiterjesztését.

Egy 1944. május 5-i hivatalos nyilatkozat szerint a félzsidók kategóriáját tovább szűkítették ezek két olyan kategóriájának bevezetésével, akiket nem zsidónak tekintettek:

1. Azokat a félzsidókat, akiknek a zsidó szülője a házasságkötés időpontjában keresztény vallású volt, minden esetben nem zsidónak tekintették.

2. Azokat a félzsidókat, akiknek a zsidó szülőjét sosem vagy csak a szóban forgó félzsidó születése után keresztelték meg, nem zsidónak tekintették, feltéve, hogy őket magukat hétéves koruk betöltése előtt megkeresztelték. Nem zsidó státusuk azonban érvényét veszti, ha részben vagy egészben zsidó származású házastársuk volt vagy van.

Ez a kiegészítés lehetővé teszi, hogy az első kategóriába tartozókat akkor is nem zsidóknak tekintsék, ha zsidó származású személlyel kötöttek házasságot. A második kategória viszont a megszorítás miatt továbbra is korlátozás alá esik.

Az 1944. május 15-i módosítás szerint csak a magas katonai kitüntetések birtokosaival, súlyos katonai sebesültekkel és azokkal a személyekkel lehet kivételt tenni, akik az 1919-es ellenforradalmi mozgalomban „példás magatartásukért” kormányelismerésben részesültek.

B. „Zsidó jelvény” bevezetése

Ezekkel a törvényekkel egyidejűleg a kormány rendeletet hozott, miszerint a fenti meghatározások szerint zsidónak számító személyeknek 4 hüvelyk nagyságú, hatágú sárga csillagot kötelező viselniük. A rendelet megszegőit pénzbüntetéssel és hat hónapig terjedő börtönnel sújtották. A rendelet április 5-én lépett hatályba, azoknak a személyeknek a listáját, akiknek nem kellett a sárga csillagot viselniük, a hivatalos közlöny (*Budapesti Közlöny*) közölte. Ezek a következők voltak: 1. papok, szerzetesek, apácák, a keresztény felekezetek diakónusai és diakonisszái; 2. azoknak a feleségei, özvegyei és gyermekei, akik magas katonai kitüntetések miatt kivétel alá estek; 3. ennek a háborúnak az özvegyei és árvái; 4. Magyarországon élő külföldiek; 5. azok a férfiak és feleségek, akik már egy keresztény valláshoz tartoznak, ha a feleségük vagy férjük nem zsidó; 6. nem zsidók özvegyei, feltéve, hogy már egy keresztény valláshoz tartoznak. Ezekben az utóbbi esetekben csak akkor alkalmazható a kivétel, ha az ezekből a házasságokból született gyermek nem a zsidó valláshoz tartozik.

C. Foglalkoztatási korlátozások

Német mintára két másik jelentős rendeletet is kihirdettek március 30-án. Az első közülük megtiltja nem zsidó háztartási alkalmazottak foglalkoztatását olyan háztartásokban, amelyeknek van zsidó tagjuk.¹⁴

A második rendelet kimondja, hogy minden zsidót el kell bocsátani a közszolgálatból, a helyhatósági igazgatásból, a köztisztviselők és a közművektől.¹⁵ A zsidó jogászoknak és közjegyzőknek május 31-ig meg kellett szüntetniük a tagságukat a Jogáskamarában, míg a Sajtó-

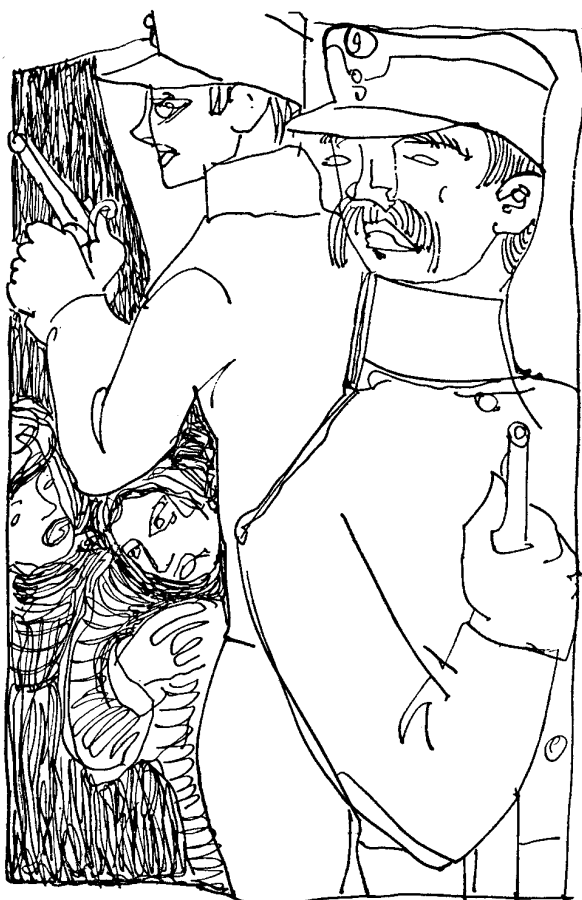
Kádár Béla: Bátorság!

Színházi és Filmkamara zsidó tagjainak április 30-ig kellett onnan kilépniük.

D. Mozgáskorlátozás

Április 5-én, az első napon, amikor a zsidókat sárga csillag viselésére kötelezték Magyarországon, lépések történtek a mozgásuk ellenőrzése érdekében. A *Hivatalos Közlöny*ben megjelent rendelet¹⁶ előírta, hogy a zsidók nem használhatnak autót; nem utazhatnak vonaton, hajón vagy buszon a hatóságok írásos engedélye nélkül; nem kaphattak engedélyt expresszvonaton vagy étkezőkocsiban történő utazásra és megtiltották nekik, hogy színházi előadáson fellépjenek vagy azt látogassák.

Az utazási tilalomnak az volt a következménye, hogy a zsidókat nem evakuálhatták a lehetséges bombázási célpontok közeléből. Ezt a célt megerősítette Vörös vezérezredes, a kiürítési kormánybiztos, aki április 7-én nyíltan kijelentette, hogy a zsidók nem hagyhatják el Budapestet. A

Kádár Béla: A „keret”...

gyermeknek a fővárosból történő evakuálásával kapcsolatban Bódy László, Budapest főpolgármester-helyettese április 12-én hirdményeken tájékoztatta a közönséget arról, hogy a zsidó gyermekek ki vannak zárva az evakuálásból.¹⁷

E. Gazdasági diszkrimináció és a tulajdonuk kiwajátítása

A zsidók eltávolítását a gazdasági életből április 6-án rendelték el¹⁸. A zsidó alkalmazottak 25 százalékát április 30-ig kellett elbocsátani, további 25 százalékot május 31-ig, a maradék 50 százaléknak megengedték, hogy további 6 hónapig (1944. október 1-jéig) a helyükön maradjanak, azzal a feltétellel, hogy foglalkoztatásukat a kormánybiztos engedélyezi a munkáltatójuknak. E rendelet végrehajtása során április 26-ig az összes zsidót eltávolították, akinek még vezető pozíciója volt a magyar bankok, az ipari és kereskedelmi vállalatok irányításában.

Még egy lépést tett április 15-én a Sztójay-kormány német mintára. Minden zsidónak be kellett jelentenie az összes ingatlanát és személyes tulajdonát, feltéve, hogy annak értéke meghaladja a tízezer pengőt, családtagonként háromezer pengőt hozzáadva. Az értékelés alapjaként a „piaci érték” nyilvánvalóan rugalmas fogalmát használták. A háromezer pengőt meghaladó minden értéket, arany- és platinatárgyakat, ékszereket és drágaköveket elkobozták. Zárolták az összes bankszámlát, és a rendelet május 5-én megjelent kiegészítése értelmében havonta csak legfeljebb ezer pengőt volt szabad kifizetni ezekből a forrásokból.

A következő lépést április 20-án tették meg. A kereskedelmi és szállítási miniszter elrendelte minden zsidó tulajdonú bolt bezárását és az áru- és leltári készlet elkobzását. A rendelet értelmében minden zsidó üzletembernek azonnal be kellett zárnia vállalkozását, és erről jelentést kellett tennie a megfelelő hatóságnak. A vállalkozás tulajdonosának és alkalmazottainak az ilyen lezárt helyiségekbe csak a leltár felvétele céljából volt szabad belépniük. A tulajdonosnak továbbra is fizetnie kellett a keresztény alkalmazottait, de nem adhatta el vagy adhatta át az árukészletét vagy berendezéseit. Ha az árukészlet romlandó volt, négy napon belül keresztény bolttulajdonosoknak vagy szövetkezeteknek kellett átadnia. Ha a vállalkozás nemzeti jelentőségű volt, új, keresztény irányítás alatt kellett folytatni a működését.

Ezeknek az intézkedéseknek eredményeként Magyarország zsidó népessége a budapesti sajtó szerint 20 milliárd pengőt (megközelítően 4 milliárd dollárt) veszített¹⁹. Csak Budapesten a 30 000 boltból és üzletből közel 18 000 zsidó tulajdonút zártak be, nyomorba döntve tulajdonosaikat²⁰.

F. Az élelemaadag csökkentése

Április 26-án a bábkormány – megint csak német kezdeményezésre – kötelezte a Budapesten és a környező területen élő zsidókat, hogy adják át cukorra, zsírra és húsról szóló élelmiszerjegyeiket. Új élelmiszerjegyeket adtak ki, amelyek a nekik szánt élelmiszer mennyiségét csökkentették és megtiltották a vaj, a tojás, a mák, a paprika, a rizs és a marhahúson kívül minden más hús beszerzését²¹.

G. Egy új zsidó szervezet megalakítása

Április 21-én a *Hivatalos Közlöny* közölte a Magyar Zsidók Szövetsége (*bélyesen: Központi Tanácsa*)²² (amely erősen emlékeztet a nácik által kreált *Reichvereinigung der Juden in Deutschlandra*) megalakításáról szóló rendeletet. Ez lépett az összes addigi zsidó szervezet helyére, amelyeket a Belügyminisztérium rendeletével feloszlattak, és a *Magyarország* szerint az volt az elsődleges feladata, hogy „biztosítsa a zsidóellenes törvények lekiismeretes végrehajtását”. A zsidó hitközség következő vezetőit nevezték ki a szervezet végrehajtó bizottságába:

Stern Samu, a Budapesti (*bélyesen: Pesti*) Zsidó Hitközség elnöke
Pető Ernő, a zsidó hitközség alelnöke
Wilhelm Károly, a Budapesti Zsidó Hitközség igazgatója
Dr. Berend Béla, budapesti rabbi
Kahan Frankl Samu rabbi, a Budapesti Ortodox Hitközség elnöke
Freudiger Lipót de Óbuda, a Budapesti Konzervatív (*Statu quo*) Zsidó Hitközség elnöke
Török Andor, író és újságíró
Dr. Nagy József, a Zsidókórház főorvosa
Dr. Gábor János, a Budapesti Zsidó Hitközség jogtanácsosa

Kádár Béla: ...és a tartalom

Kétségtelenül az erőteljes katolikus nyomás eredményeképpen július 6-án külön szervezetet hoztak létre a megkeresztelkedett zsidóknak²³.

H. Táborok és gettók létesítése

A május 31-i kormányrendelet kihirdetésével, amely a zsidók lakhatását szabályozta, a magyarországi zsidók helyzete gyorsan közeledett a végkifejlet felé. Előzőleg minden lakást és szállást Budapesten a lakóik szerint nyilvántartásba vettek. 1944 tavaszán növekvő számban jelentek meg olyan megyei és községi rendeletek, amelyek egymást akarták felülmúlni a zsidóellenes lakhatási jogalkotásban. Ennek a jogalkotásnak a magyar sajtóból (1944) vett néhány példája következik:

Április 25. – A zsidókat kitiltják Munkácsról (Mukacevo) és Ungvárról (Uzhorod), nagy zsidó népességgel rendelkező magyar városokból; ugyanígy intézkedtek Kassán (Kosice).

Április 29. – A szabadkai (Subotica) polgármester és rendőrség meghatározta azt a kerületet,

ahol a város 4300 zsidója lakhatott. Átlag négy zsidót szállásolnak be minden szobába. Minden szabadkai zsidónak május 5-ig el kell hagynia jelenlegi otthonát. Megtiltották hogy a kályhákat, elektromos berendezéseket és elsőtétítő eszközöket eltávolítsák a házukból, és át kellett adniuk a tárolt bútoraik listáját. Az újvidéki (Novysad) zsidóknak Szabadkára kellett költözniük, a Tisza vonaláról Szegedre, a Duna vonaláról pedig Bajára. Összesen 2000 zsidónak kellett Szabadkára költöznie, ahol az elkülönített kerületben a zsidó népesség tervezett száma 6300.

Április 30. – A nagykanizsai zsidókat szögdróttal körülvett gettóba költöztették. A zsidók csak akkor hagyhatják el a gettót, ha dolgozni viszik őket.

Május 2. – Miskolcon 13 000 zsidót helyeztek el gettóban. Május elején gettókat kellett felállítani Szegeden és Újpesten. Ez utóbbi városban a gettó az ipari területen helyezkedett el.

Május 3. – Kerítéssel körülvett gettót létesítettek Nagyváradon. A gettót 30 000 zsidó szá-

Kádár Béla: Az ajtó előtt

mára hozták létre, és az áttelepítésük négy napig tart. A zsidók csak kilenc és tíz óra között hagyhatják el a gettót.

Május 12. – Pécsen gettót létesítettek a főpályaudvar mellett 3400 zsidó elhelyezésére. A megkeresztelkedett zsidók külön helyet kapnak a gettóban. A zsidó orvosok csak a gettóban praktizálhatnak.

Május 15. – Durván 60 000 Pest környéki zsidót helyeznek el 22 község gettóiban. Az intézkedést május 30-ig kell végrehajtani. Elrendelték továbbá, hogy a 12 000 lakos fölötti helységekből származó zsidókat máshol kell elhelyezni.

Május 17. – A *Berliner Börsen Zeitung* szerint 320 000, a Tiszától keletre lakó zsidót vittek gettóba vagy táborokba.

A különböző tudósítások a zsidók gettóba való koncentrálásáról azt mutatják, hogy ezek az intézkedések két általános formát vettek fel:

1. A 10 000 vagy kevesebb lakosú helységeken élő összes zsidót otthonuk elhagyására kényszerítették, és csak ötven kilogrammnál nem nagyobb súlyú holmit és ötven pengőnél

nem nagyobb összeget vihetek magukkal. Erőszakkal valamelyik nagyobb városba szállították őket, amelyekben már volt gettó, vagy ha nem volt, gyűjtőtáborba.

2. A nagyobb városokban élő zsidókat összegyűjtötték és különleges körzetekbe, gettóba zárták. A sajtójelentések szerint az ország különböző részein nem próbálták meg egységesíteni ezeket az intézkedéseknek a végrehajtását. Kassán például minden zsidót kitiltottak a városból, és a város területén kívül állítottak fel számukra tábor. Sátoraljaújhelyen viszont a városon belül létesítették a gettót, és itt 15 000, a megye kisebb helységeiből átszállított zsidót helyeztek el. Általánosabb volt azonban, hogy a város ipari területén, a rendező pályaudvarok vagy más katonai célpontok közelében állították fel a gettót.

A 300 000 zsidó lakosú Budapesten nem tettek kísérletet zárt gettó létesítésére. Ehelyett a főváros lakóházait jelölték ki vagy „zsidó”, vagy „keresztény” házaknak, attól függően, hogy a lakások többsége melyik csoport birtokában volt²⁴. A zsidóknak el kellett hagyniuk a „keresztény” házakat, és a keresztényeknek el kellett költözniük a „zsidó” házakból. Egy másik általános elv szerint „egy zsidó családnak csak egy szobára van joga”²⁵. Ha tehát egy zsidó családnak négyszobás volt a lakása, abban három másik zsidó családot kellett elhelyezni. Megbízható jelentések szerint ezt a sakktáblaszerű elhelyezést azzal a határozott céllal alkalmazták, hogy megelőzzék a Szövetségesek légitámadásait a főváros ellen. Állítólag azt tartják, hogy ha külön zsidónegyedet létesítenének, csak a város nem zsidó részét bombáznák, a gettót pedig megóvnák, míg az alkalmazott rendszertől azt remélik, hogy a Szövetségesek vonakodnak majd a várost bombázni. Hasonló okok állnak amögött, hogy más városokban a gettók helyét ipari területek, rendező pályaudvarok stb. közelében jelölték ki.

I. Deportálások

Most már minden készen állt a program logikus csúcspontjához – a magyar zsidóság deportálásához és ezt követő elpusztításához. A német megszállás idején Magyarországon körülbelül 800 000 zsidó felekezetű és nagyjából 200 000, a március 31-i rendelet alapján zsidónak tekintett keresztény személy volt.

Miután a zsidókat különböző táborokba és gettóba koncentrálták, a zsidók deportálásáról

szóló jelentések kezdtek Magyarországról kiszivárogni. Úgy szóltak, hogy az emberi szállítmányt zsúfolt tehervagonokból rakodják ki különböző megsemmisítő központokban²⁶. Tekintettel a magyar kormány határozott cáfolataira, ezeket a lengyel és zsidó földalatti forrásokból származó jelentéseket eleinte figyelmen kívül hagyták.

Magyarországot nemrég elhagyó svájci és svéd tisztviselők, a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi képviselői, a lengyel, szlovák és zsidó ellenállási mozgalmak tagjai és más megbízható titkos források részletes jelentéseiből azonban kezd kiderülni a teljes történet.

Úgy tűnik, a nagyszabású deportálások első hulláma május 15-e körül kezdődött, és június közepéig tartott²⁷. Csak ebben az időszakban mintegy 400 000 magyar zsidót deportáltak²⁸. Ez a csoport a jelek szerint a Dunától keletre eső teljes zsidó népességet magában foglalta, különösen Kelet-, Észak- és Északkelet-Magyarországot²⁹. A deportálásoknak ez az első sorozata megbízható jelentések szerint az alábbiakra terjedt ki:³⁰

Körülbelül 140 000 személy Kárpátaljáról, főleg Beregszász, Felsővisó, Huszt, Nagyszőlős, Máramarossziget, Munkács és Ungvár városokból.

Mintegy 90 000 személy Erdélyből, elsősorban Beszterce, Dés, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagybánya, Nagyvárad és Szászrégen városokból.

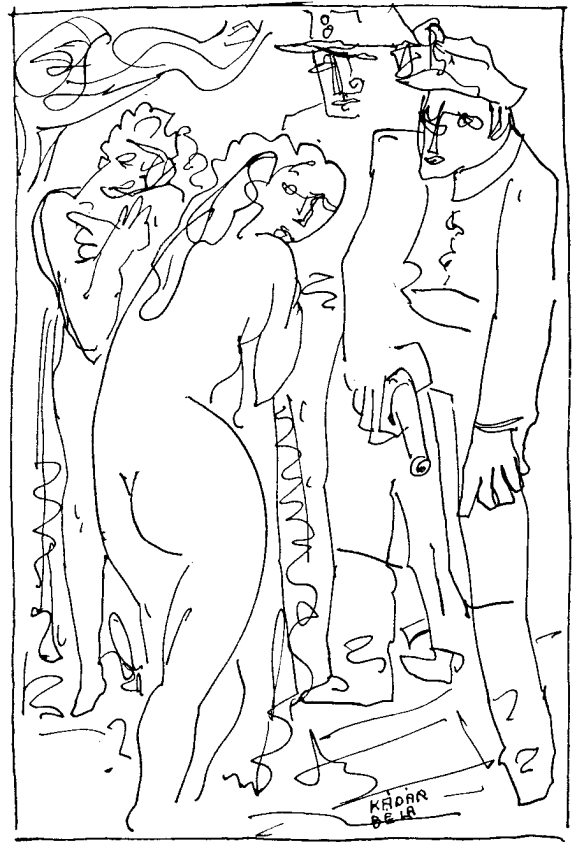
Sokan Kassáról, Gyöngyösről, Sátoraljaújhelyről és Sárospatakról.

Körülbelül 75 000-en a tiszántúli területről, főleg Kisvárdáról, Mátészalkáról, Nagykárolyról, Nyíregyházáról és Szatmárnémetiről.

Nagyjából 20 000 bizonyos dél-magyarországi városokból, Baját, Nagykanizsát, Újvidéket és Szabadkát beleértve.

Deportálásukat megelőzően ezeket a zsidókat kettő–négy hétig³¹ kezdetleges lakhelyeken tartották. A létfeltételek ezekben a táborokban állítólag leírhatatlanok. A zsidókat korra, nemre vagy egészségi állapotra való tekintet nélkül összezsúfolták; az élelmezés, a ruházat és a vízellátás nem volt kielégítő; nem voltak ritkák a tifuszbajok³².

A deportáltakat ezekből a táborokból tehervagonokba rakodták (hatvan–nyolcvan embert

Kádár Béla: Az ajtó mögött

egy vagonba)³³, az ajtókat beszőgelték, majd útnak indították Lengyelországba. A jelentések szerint az úton számos halálesetet okozott az élelem, a víz és a higiéniai eszközök hiánya, de a holttesteket sohasem távolították el a vagonokból³⁴.

A naponta deportáltak számát megbízhatóan 12 000-re becsülték; 7000-et a Kárpátalján keresztül szállítottak el, 5000-et Szlovákián át³⁵. Nem kétséges, hogy ezeknek a magyar zsidóknak a többségét a birkenauai és auschwitzi megsemmisítő központokba, valamint hasonló lengyelországi létesítményekbe szállították. Jelentős bizonyíték gyűlt össze arról, hogy ezekre a helyekre megérkeztek, valamint nagyon sokuk elpusztításáról.

J. A felelősség

A deportálásokért és más zsidóellenes intézkedésekért a magyar és a német hatóságok által viselt viszonylagos felelősség megítélésének problémája éppolyan nehéz, mint amilyen fontos. A kollaboráns magyar kormány a sajtón, a

Kádár Béla: Drótsövény

rádió és diplomáciai csatornákon keresztül állandóan az ártatlanságát hangoztatta. Ezek a tiltakozások két különböző érvet hangsúlyoztak:

1. A zsidókat nem deportálták, és nem is bántalmazták őket. Azok a zsidók, akik elhagyták az országot, külföldi munkásként a Reichbe mentek, ahol más munkásokkal egyenlő bánásmódban részesülnek.

2. Ha történtek is atrocitások, azok teljes mértékben a németek művei voltak, és a magyar hatóságoknak nincsen róluk tudomása.

Ezen érvek közül az elsőről Szász Lajos, a Sztójay-kormány ipari miniszterének egy beszéde tanúskodik, amelyben többek között kijelentette³⁶:

Senki nem kívánja a zsidók elpusztítását vagy végzését. A kormány intézkedéseinek egyike sem utal ilyen célokra, amelyek magyarokhoz méltatlanok. A zsidókérdést nem lehet gyűlöleten alapuló antiszemitizmussal

megoldani. Nagyon örülnénk, ha Ahasvérus népe találna egy országot, és határainktól távol felépítené államát.

1944. június 26-án, válaszul egy (a svájci kormányon keresztül eljuttatott) amerikai jegyzékre, amelyben a magyarországi zsidókkal való bánásmód iránt tudakozódtak, a Sztójay-kormány kijelentette³⁷:

Ahogy a defetista propaganda és a zsidó agitáció a háborúnak ebben a döntő szakaszában egyre érezhetőbbé vált, és hogy meggátoljuk 1918–1919 megismétlődését, a kormány arra kényszerült, hogy a zsidók befolyását széles körben megszüntesse. Következésképpen elválasztották őket a lakosság többi részétől, és hasznosabb munkára fogták őket – vagy belföldön, vagy külföldön. A kormány és tisztviselői eközben nem tévesztették szem elől az emberiség és az igazságosság törvényeit. Ha egyedi esetekben igazságtalanság történt, az minden esetben alárendeltek szörványos cselekedetei miatt fordult elő, akik ezért minden esetben feleltek.

Számos zsidót munkásként a német kormány rendelkezésére bocsátottunk, ahogyan az évek óta magyar nemzetiségű és keresztény vallású munkások tízezreivel történt. Ezek a zsidók ugyanabban a bánásmódban részesülnek, mint a munkatábor más munkásai.

A védekezés másik vonala Imrédy Béla 1944. július 11-i nyilatkozatából tűnik ki jobban³⁸:

Szemben a külföldön terjesztett riasztó hírekkel, Magyarországon egy csepp zsidó vért sem ontottak magyar hatóságok vagy magyar kéz.

Ez a megjegyzés azt mutatja, hogy a magyarok úgy akarnak majd érvelni, hogy a zsidók elűzését a magyar kormány és hivatalnokai „ellenére”, és nem „együttműködésével” vitték végbe. Bárány Thierry, az ankarai magyar követség tanácsosa 1944. augusztus 8-án hasonlóképpen úgy nyilatkozott személyesen a Háborús Menekülttanács (War Refugee Board) ottani képviselőjének, hogy a magyar zsidókat nem üldözték és nem bántak velük rosszul, és a magyar hatóságok csak rutinszerűen, nem saját kezdeményezésükre asszisztáltak a deportálásukhoz³⁹.

Az *Agence Telegraphique Suisse* ugyanezen vonal mentén tudósít⁴⁰:

Jól értesült budapesti körök kategorikusan cáfolják, hogy a magyar hatóságok bántalmaztak vagy megöltek volna zsidókat... A szövetséges kívánságának eleget téve, a magyar hatóságok zsidó munkaerőt bocsátottak a Reich rendelkezésére a háború közös viselése érdekében anélkül, hogy ez a magyar háborús termelés rovására menne.

Budapest ennél fogva kijelenti, hogy itt nem deportálásról, hanem a munkások szokásos átadásáról van szó. A magyar hatóságok szerepe a toborzás technikai aspektusaira korlátozódik.

Míg tény, hogy az általános zsidópolitikát a magyarországi Gestapo-ügynökök határozzák meg, akiket Eichmann Standartenführer vezet⁴¹, világosnak tűnik, hogy:

1. a koncentrációs táborok létesítése és a táborlakókkal szembeni brutális bánásmód Jaross Andor, a korábbi magyar belügyminiszter műve;

2. a vidéki koncentrációs táborok személyzetét és felügyeletét magyarok látták el, SS-tanácsadókkal együttműködve;

3. a kegyetlen deportálásokat a magyar csendőrség hajtotta végre Baky és Endre, akkor a Belügyminisztériumban szolgáló két magyar antiszemita parancsára;

4. a magyar zsidók legelkeseredettebb ellenfelei megbízható jelentések szerint az őshonos magyar náciak és a *Volkdeutsch*-ok;

5. a kormány legtöbb tagja, Horthy admirálistól lefelé, már jóval a német megszállás előtt zajos és aktív antiszemita volt.

Azt lehet mondani, hogy noha a jelenlegi magyarországi antiszemita atrocitásokra a németektől származik az eredeti ösztönzés, azokat a kollaboráns kormány olyan lelkesedéssel és alaposággal hajtotta végre, hogy megérdemli az egyenlő részesedést a vétkességben.

K. A nagyközönség reakciója

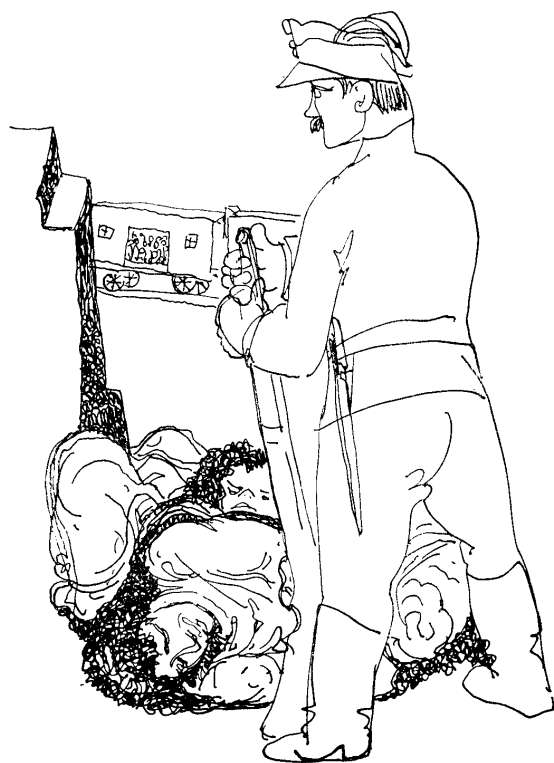
A magyar lakosságnak a kormány antiszemita intézkedéseire adott általános válaszát nehéz jellemezni. Egyrészt bizonyítható, hogy a magyar értelmiség és különösen az alsó középosztály elfogadta az antiszemita propagandát⁴². A magyar sajtóban bőségesen vannak bizonyíté-

Kádár Béla: Égszakadás

kok arra, hogy a lakosság különböző elemeivel szemben hatóságilag kellett fellépni, mert meggazdagodási vágyukban túl akartak tenni a kormányon a zsidók rablás és gyilkosság útján történt kifosztásában. Mi több, megbízható jelentések szerint a magyar csendőrség a zsidók bántalmazására még inkább hajlamos volt, mint a Gestapo⁴³.

Másfelől számos jelentés szól a zsidó polgártársaknak nyújtott magyar támogatásról. Csak Nagyváradon 2004 keresztény ellen jártak el azért, mert olyan tulajdon volt a birtokukban, amelyet deportálásuk előtt a város zsidó lakói bíztak rájuk⁴⁴. Azt lehet mondani, hogy a kormány antiszemita intézkedéseivel szemben nincsen aktív ellenállás. Bizonyos mértékű passzív ellenállásra utalnak azonban a zsidók hamis keresztlevélhez és hamis személyazonossági papírokhoz segítése miatt, zsidó tulajdonnak az elkobzás előli elrejtése és más hasonló fortélyok miatt foganatosított letartóztatások.

Kádár Béla: Elvégeztetett

III.

INTERVENCIÓS
ÉS MENTÉSI INTÉZKEDÉSEK

A magyar zsidók első deportálásai idejére körülbelül 2 millió lengyel zsidót brutális módon elpusztítottak; likvidálták Németország, Ausztria, Csehszlovákia, Görögország és Jugoszlávia zsidóságát; Hollandia, Belgium és Franciaország zsidó lakosságának nagy részét Kelet-Európa „haláltáboraiiba” küldték. Az európai zsidóság e millióinak sorsa viszonylag kevésbé ébresztette fel a háború nagyobb kérdéseivel foglalkozó világ figyelmét.

Magyarország náci megszállása és ennek nyilvánvaló következményei a zsidóságra nézve azonban felkeltette az egész világ figyelmét. Svédország királya, a pápa, az Elnök, a Kongresszus, az Egyesült Államok Külügyminisztériuma, a Nemzetközi Vöröskereszt és Svájc kormánya mind közbenjártak a magyar kormánynál; különböző semleges és szövetséges hatalmak és számtalan magánügynökség ki akarta váltani, vagy éppen ki akarta csempészni a magyar zsidókat az országból.

A. A Brandt-ügy

A magyarországi zsidóhelyzet egyik legbizarrabb fejleménye az úgynevezett „Brandt-ügy” volt. 1944. május 19-én Bécsből a *Webrmacht* egy repülőgépe érkezett Isztambulba két utassal – Joel Brandttal, a Zsidó Ügynökség Palesztináért budapesti képviselőjével és György Endrével, egy magyar Gestapo-ügynökkel⁴⁵. Ez a páros a következő, magas rangú Gestapotisztviselőktől származó ajánlatot vitte a palesztinai, nagy-britanniai és egyesült államokbeli zsidó vezetőkhez és magas szintű szövetséges hatóságokhoz⁴⁶:

A Magyarországon, Romániában, Csehszlovákiában és Lengyelországban megmaradt zsidók teljes megsemmisítésének alternatívájaként a náciak hajlandóak voltak egymillió zsidót Spanyolországba és Portugáliába evakuálni (de – mint közölték – nem Palesztinába). Viszonzásul 10 000 teherautó és bizonyos mennyiségű tea, kávé, kakaó és szappan leszállítását kérték. A jó szándék jeleként, ha a javaslatukat elvileg elfogadják, hajlandók lettek volna az első 5–10 000 zsidóból álló csoportot szabadon engedni a megfelelő ellenszolgáltatás megérkezése előtt. Arra is készek voltak, hogy zsidókat német hadifoglyokra cseréljenek. Ha az ajánlatukat visszautasítják, folytatják a teljes kiirtás programját. A követnek 1944. május 19-étől számított két héten belül vissza kellett térnie Budapestre.

További ösztönzéseként a náciak bejelentették, hogy hajlandók garantálni, hogy a teherautókat nem használnák fel a nyugati fronton⁴⁷.

A zsarolásnak és a politikai hadviselésnek ezt a kombinációját különféleképpen értelmezték. Úgy tekintették, mint:

1. az Egyesült Nemzetek kettészakítására irányuló kísérletet azáltal, hogy felkeltik az oroszok gyanúját a nyugati hatalmaknak az ellenséggel történő megegyezését illetően;
2. ha elvben elfogadják, akkor olyan csere-megállapodásokat készített volna elő, amelyekkel „puha” békét vagy a magas rangú náci tisztviselők felelősségre vonása alóli mentességet lehet elérni;
3. a pszichológiai hadviselés eszköztét, hogy az elfogadásától vagy elvetésétől függően gyanakvást és bizalmatlanságot szítsanak a különböző zsidó és nem zsidó csoportok között.

Ezt az ajánlatot a Szövetségesek végül elvetették. A németeket tájékoztatták (a svájci kor-

mányon keresztül) arról, hogy az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok hajlandó együttműködni zsidók átszállításában a tengelyhatalmak területéről szövetséges és semleges területre, de csak a katonai szükségletek kellő figyelembevételével⁴⁸.

B. Semleges és szövetséges beavatkozás

A nemzetközi sajtó kezdettől fogva szélesebb körben hozta nyilvánosságra a magyarországi zsidó lakosság jelentős részének likvidálását, mint a több mint 2 millió lengyel vagy más náci megszállta nemzet zsidóságának még brutálisabb kiirtását. A felháborodás hulláma söpört végig a világon. Részben e felháborodás és különböző zsidó szervezetek nyomása eredményeként szövetséges és semleges hatalmak egy sor jelentős előterjesztést nyújtottak be a magyar kormányhoz. Ezek a következők voltak:

1. az Egyesült Államok jegyzéke a magyar kormányhoz⁴⁹;
2. Svédország királyának felhívása Horthy admirálishoz⁵⁰;
3. a Vatikán jegyzékei⁵¹;
4. a Nemzetközi Vöröskereszt közbenjárása⁵².

Bár a legkevésbé ez volt nyilvános, kétségtelen, hogy az Egyesült Államok kormányának példátlan lépése volt a döntő, amellyel egy ellenségéhez fordult. Az a tény, hogy a jegyzéket a Sztójay-kormányhoz címezték, és az is válaszolta meg, nem pedig egyedül a kormányzó, önmagában igazolja ezt a következtetést.

Ebben a június 26-án átadott szóbeli jegyzékben az Egyesült Államok kormánya felkérte a magyar kormányt, hogy közölje a zsidókkal kapcsolatos szándékait. A jegyzék megfogalmazása a lehető legkeményebb volt, és csatolták hozzá Roosevelt elnök március 24-i figyelmeztetését.

A magyar kormánytól kapott válasznak két változata létezik. A rövid változat 1944. július 18-i keltezésű, és ez érkezett elsőnek⁵³. Azt tartalmazza, hogy Magyarország megengedi mindazon zsidók eltávozását, akik más államtól – Palesztinát is beleértve – belépési engedéllyel rendelkeznek, valamint hogy a németek hozzájárultak ahhoz, hogy a zsidóknak utat engedjenek a megszállt területeken át. 1944. augusztus 5-én egy jelentősen hosszabb változatot adtak át⁵⁴. Ez a zsidóellenes magyar politika részletes igazolását tartalmazta, és tagadta, hogy a zsidókat bántalmazták vagy deportálták volna. A

Kádár Béla: Hegyen-völgyön lakodalom

jegyzék ezután kitért arra, hogy a zsidók helyzete a legutóbbi hetek (azaz az amerikai jegyzék) óta érezhetően javult, és részletezte a megtett engedményeket:

1. a külföldi munkára való deportálást felfüggesztették;
2. egy sor egyedi lépést tettek:
  - a) A svéd királytól svéd állampolgárságot kapott négy- vagy ötszáz személy Svédországba vagy Palesztinába emigrálhatott;
  - b) több ezer zsidót feljogosítottak arra, hogy Palesztinába emigrálhasson;
3. a Háborús Menekültek Tanácsa javaslatára a Nemzetközi Vöröskeresztet feljogosították, hogy anyagi segítséget nyújtson a Magyarországon internált zsidóknak;
4. a megkeresztelt zsidók külföldi munkára deportálását leállították;
5. már megfontolás alatt volt a németországi munkára küldött megkeresztelt zsidók helyzetének felülvizsgálata.

Kádár Béla: Sorakozó!

C. A. „Horthy-ajánlat”

A Nemzetközi Vöröskereszt egymást követő jegyzékeinek eredményeképpen a magyar kormány – nyilvánvalóan a fenyegetések és figyelemztetések hatása alatt – most jóvá akarta tenni a zsidók üldözésében és deportálásában játszott szerepét. A történet 1944. július 21-ig nyúlik vissza. A Nemzetközi Vöröskereszt delegációja ekkor azt jelentette Washingtonban, hogy a magyar hatóságok hivatalosan arról biztosították az NV genfi Bizottságát, hogy megszűnt a zsidók magyar határon kívülre szállítása, és hogy az NV felhatalmazást kap az internált vagy kényszerlakóhelyen lévő zsidók segélyezésére. A Bizottságot felhatalmazták azoknak a tíz éven aluli zsidó gyermekeknek az evakuálásában történő közreműködésre is, akik külföldi vízummal rendelkeztek. Elsődleges fontosságú volt az az engedmény, hogy minden magyarországi zsidó, akinek palesztin belépővízuma van, oda távozási engedélyt kap⁵⁵.

Horthy admirális fenti ajánlatának eredményeként az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok tárgyalások hosszú sorozatába kezdett. A britek először azt javasolták, hogy az egész ügyet adják át a Menekültügyi Kormányközi Bizottságnak. Később azt indítványozták, hogy az ajánlat hivatalos elfogadását halasszák el addig, amíg a kormányok a valóra váltását illetően meg nem tudnak egyezni. Az Egyesült Államok mind a két ajánlást elutasította azzal, hogy „kicsinyesség látszatát keltik” és jelentős késedelemmel járnának.

Végül kompromisszumra jutottak, és 1944. augusztus 17-én bejelentették, hogy az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok kormányai „elfogadták a magyar kormány a zsidók elengedésére vonatkozó ajánlatát, és megteszik az előkészületeket a Magyarországot elhagyó és semleges vagy az Egyesült Nemzetekhez tartozó területre érkező zsidók befogadására, továbbá hogy ideiglenes menedékeket fognak találni, ahol ezek az emberek biztonságban élhetnek”⁵⁶.

Ennek a beleegyezésnek a kompromisszumos jellege szembeötlő. Az Egyesült Államok végig ragaszkodott ahhoz, hogy az Egyesült Királyság tegyen lépéseket a Horthy-ajánlat palesztin szakaszának a megvalósításáért, a lehető legkevesebb korlátozás mellett. Az Egyesült Államok végül ebben a kérdésben engedett, amikor a britek felhagytak annak a sürgetésével, hogy az Egyesült Államok tegyen eleget a Nemzetközi Vöröskereszt (1944. július 25-i) kérésének, miszerint „az Egyesült Államokba beengedett emigráns zsidók számát jelentősen növelni kell, és ehhez megfelelő számú belépési engedélyt kell biztosítani”.

A Horthy-ajánlat szövetségesek általi elfogadását követően a magyar kormány viszonylagos letargiába süllyedt. Passzívan még azt is megengedte a német hatóságoknak, hogy nem magyar állampolgárságú zsidók kisebb csoportjait deportálja⁵⁷.

A magyarországi zsidók megmentésére tett szövetséges kísérletek a következő okokból hiúsultak meg:

1. a budapesti *Sondereinsatz Kommando* Gestapo-ügynökei megtagadták, hogy a zsidóknak szabad emigrálást engedélyezzenek Magyarországról⁵⁸;
2. Németország továbbá megtagadta, hogy vízumokat adjon ki Spanyolországba, Portugáliába, Svédországba vagy Svájcba;

3. Románia és Bulgária katonai átállása megakadályozta, hogy a zsidók azon az útvonalon távozzanak;

4. a Szövetséges Hatalmak halogatták és nem fogadták el teljes mértékben Horthynak ezt az ajánlatát.

Nemsokára jelentések kezdtek el kiszivárogni a deportálásokról, és nyilvánvalóvá vált, hogy a deportálásokat ugyanabban a nagy mértékben folytatták, mint 1944 májusában és júniusában.

D. A helyzet 1944 szeptemberében

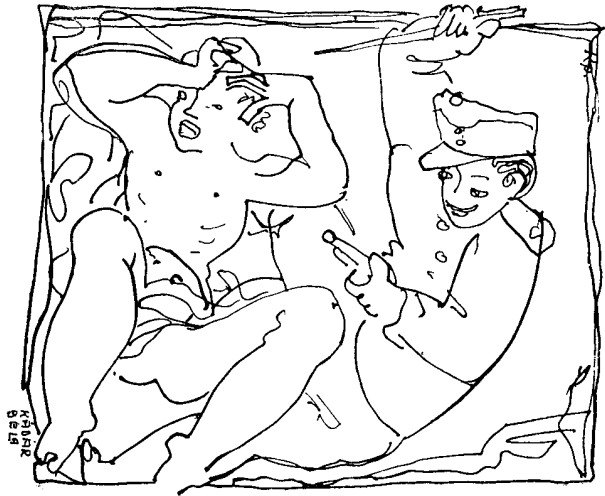
A magyarországi zsidók megmentésére tett különböző kísérletek meghiúsulásával a helyzet nyilvánvalóan zsákutcába jutott. Egy megbízható budapesti forrás szerint csak 200 000 zsidó maradt Magyarországon (főleg Budapesten)⁵⁹. A deportáltak közül 160 000-en állítólag munkaszolgálatot teljesítenek különböző, a németek által ellenőrzött vidékeken⁶⁰. Ismert, hogy magyar zsidók dolgoznak Ausztriában Lobauban, Mauthausenben, Waldseeben és Strasshofban. Nagyjából 360 000 embert küldtek a különböző megsemmisítő központokba, és a budapesti Gestapo elismerte, hogy mindnyájukat megölték. Lehet azonban, hogy a bűnösségnek ezt a német beismerését azért hintette el a Gestapo, hogy erősítse a helyzetét a különböző csereüzletekben, amelyeket még mindig nyélbe akar ütni⁶¹. Ez a stratégiai felhasználás azonban nem von le a hír hitelességéből, tekintettel a magyar zsidók Lengyelországban és Felső-Sziléziában véghezvitt megsemmisítéséről szóló jelentések sokaságára⁶².

A nácibarát kormány a következő intézkedéseket tette a megmaradt kétszáz ezer magyar zsidó ügyében⁶³:

1. minden épkézsláb férfit és nőt 14 és 70 éves kor között Magyarország különböző részein mezőgazdasági és ipari kényszermunka-táborokba visznek „a nemzetvédelem érdekében”;

2. akik nem alkalmasak fizikai munkára, azokat vidékre szállítják különleges táborokba, amit a Vöröskereszt (valószínűleg csak a Magyar, nem a Nemzetközi) közreműködésével maguk a zsidók fognak finanszírozni;

3. minden gondozásra szoruló és idős személyt, akik még táborba sem képesek menni, közelebről nem meghatározott helységekből „zsidókórházakba” csoportosítják át.

Kádár Béla:Válasz út

Magyarország egymillió felekezeti és „faji” zsidójából már csak 200 000-en maradtak Magyarországon, hozzájuk jönnek még 160 000-en a náci megszállta Európában. A többiek valószínűleg halálukat lelték vagy kivégzésre vannak kijelölve. A közülük még életben lévők és a becsült 360 000 túlélő sorsa Németország vereségének gyorsaságán és a náci összeomlásának közelségén múlik.

I. FÜGGELÉK MAGYAR ZSIDÓ VEZETŐK

I. HITKÖZSÉGI VEZETŐK

A Magyar Izraeliták Országos Irodájának hivatalos vezetője és a Budapesti (*belyesen: Pestti*) Zsidó Hitközség elnöke Stern Sámuel udvari tanácsos, élelmiszer-ipari gyáros. A budapesti neológ (reform) hitközség főrabbi dr. Hevesi Ferenc⁶⁴. A Magyar Ortodox Országos Iroda (*belyesen: Magyarországi Autonóm Ortodox Izraelita Hitfelekezet Központi Irodája*) feje Kahan-Frankl Sámuel; a konzervatív (*belyesen: statusquo*) hitközségé dr. Bernstein B. (Nyíregyháza).

A Budapesti Zsidó Hitközség vezetősége a következőkből áll:

Stern Sámuel, elnök; dr. Boda Ernő, alelnök; tagok dr. Buday-Goldberger Leó⁶⁵, textiliparos és korábban a felsőház tagja; Frey Kálmán, a Budapesti Részvény- és Árutőzsde korábbi elnöke; Kálmán Henrik, a Brit–Magyar Bank elnöke; Vértés Emil, a Budapesti Kereskedők Szövetségé-

ge korábbi elnöke; dr. Zahler Emil, orvos; dr. Bródy Ernő, jogász, az egyetlen zsidó országgyűlési képviselő; Rosenak Miksa, orvos; dr. Láng Lajos, jogász, korábban a felsőház tagja.

II. POLITIKAI VEZETŐK

Dr. Fábián Béla, az Országgyűlés volt tagja; dr. Dési Géza, az Országgyűlés volt tagja, és gróf Bethlen István, a konzervatív-liberális vezető híve.

III. MUNKÁSPÁRTI VEZETŐK

Dr. Györki Imre, Propper Sándor és Várna Dániel, mind volt szociáldemokrata országgyűlési képviselő, valamint Mónus Illés.

IV. GYÁROSOK

Báró Weiss Alfonz, a Weiss Manfréd Rt. feje; Vida Jenő, a Magyar Általános Szénbányák Rt. elnöke; báró Hatvany Endre, cukorgyáros; Deutsch Sándor, vegyiparos; Láng Gusztáv, gépgyáros; Drucker Géza, Forbáth Sándor és Ágoston Emánuel textilgyárosok; kikeresztelkedett zsidók: dr. Chorin Ferenc, a Gyárosok Országos Szövetsége volt elnöke, a Rimamurány-Salgótarján Szén-, Vas- és Acélkombinát feje; dr. Bíró Pál, a szárnysegédje; dr. Hiller József, a Bauxitipar Rt. elnöke.

V. BANKÁROK

Dr. Stein Emil, a Budapesti Kereskedelmi Bank volt elnöke; dr. Perényi István, a Magyar Általános Hitelbank volt igazgatója; Halász Emil, az Általános Takarékbank volt igazgatója; báró Madarassy-Beck Marcel, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank elnöke. Kikeresztelkedett zsidók: báró Ullman György, Bun József, Konrád Ottó.

VI. TEKINTÉLYES ÚJSÁGÍRÓK

Márkus Miksa, a Magyar Újságíró Szövetség volt elnöke; Kóbor Tamás, *Az Újság* korábbi szerkesztője; Salusinszki Imre, *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Magyarország* volt szerkesztője; Lázár Miklós, a *Reggeli Újság* volt szerkesztője; dr. Kecskeméti György, a *Pester Lloyd* volt szerkesztője; dr. Ágai Béla, *Az Újság* volt kiadója; Zsolt Béla, Kemény Simon, Vágó József, Ke-

mény György, dr. Sebestyén Károly és Nagy Sámuel.

VII. TEKINTÉLYES ÜGYVÉDEK

Dr. Wilhelm Károly, dr. Glücksthal Endre, dr. Doroghy Ervin, dr. Friedman Ignác, dr. Hevesi Éliás, dr. Berend Béla és Párkány Frigyes.

VIII. TEKINTÉLYES ORVOSOK

Prof. Rosenak Miksa, prof. Levy Lajos, prof. Aszódi Z., dr. Molnár Béla, dr. Fodor Imre, dr. Biederman Jenő és dr. Farkas Ignác.

II. FÜGGELÉK ZSIDÓ VEZETŐK EMIGRÁCIÓBAN

I. HITKÖZSÉGI VEZETŐK

Dr. Fischer Gyula, Déva ortodox hitközségének rabbija; Hevesi Jenő, a budapesti (neológ) főrabbi bátyja, volt egyesült államokbeli kereskedelmi attasé; Magyar Bertold, textilgyáros és a Budapesti Zsidó Hitközség korábbi vezetőségi tagja; dr. Rakonitz Dezső, az Országos Ortodox Iroda korábbi jogtanácsosa, mindannyian az Egyesült Államokban.

II. GYÁROSOK

Magyar Bertold, Ungár Albert, Fleischman Henrik és Popper György – textilgyárosok; Lindenbaum Sándor és Győző, olajmágnások; Schober József, kanadai textilgyáros.

III. ÚJSÁGÍRÓK ÉS ÍRÓK

Molnár Ferenc, a híres színdarabíró; dr. Boros László, az *Esti Kurir* volt szerkesztője, a Nemzetközi Újságíró Szövetség és a Magyar Újságíró Társaság volt főtáka. Kikeresztelkedett zsidók: Békessy Imre, szerkesztő és író; Ignotus (Veigelsberger Hugó), a *Nyugat* volt szerkesztője.

IV. TEKINTÉLYES ORVOSOK

Dr. Lax Henrik, dr. Érces Gedeon, dr. Kövesi Béla, dr. Holló Gyula, dr. Rosenak István, dr. Báron Sándor, dr. Links Artúr és dr. Báron Gyula, mindannyian az Egyesült Államokban.

III. FÜGGELÉK ANTISZEMITA PÁRTOK A MEGSZÁLLÁS ELŐTTI MAGYARORSZÁGON

I. IMRÉDY NEMZETI ÚJJÁSZÜLETÉS PÁRTJA

Imrédy Béla, a párt feje; Milotay István és Rajniss Ferenc, mindketten országgyűlési képviselők, újságírók és zsidóellenes agitátorok; Kunder Antal, volt katonatiszt és kereskedelmi miniszter az Imrédy- és Sztójay-kabinetben; Jaross Endre, a kollaboráns kormány korábbi belügyminisztere; gróf Festetich Domonkos, Ulain Ferenc és Jurcsek Béla, mezőgazdasági miniszter a Sztójay-kabinetben.

II. MAGYAR ÉLET PÁRTJA

Zerinváry J., Téglássy Béla, Torkos B., Huszovszky Béla, Bíró György, Bonczos Miklós, Szeder János, Bobory György, Mecsér Endre (korábban Gömbös szárnysegédje és Hitler személyes barátja) és Kolozsváry-Borcsa Mihály, a Gömbös-kabinetben a sajtó irányítója és az Újságírókamara korábbi elnöke.

III. NÁCIBARÁT PÁRTOK

Szálasi Ferenc őrnagy Nyilaskeresztes Pártja.
A Nemzetiszocialista Párt, amelyet Meizler Sándor képviselő és Matolcsy Mihály vezet.
Gróf Festetich G. Nemzetiszocialista Pártja.
Gróf Pálffy Fidél Nemzetiszocialista Pártja.

IV. FÜGGELÉK ANTISZEMITÁK A MEGSZÁLLÁS ELŐTTI MAGYARORSZÁGON

Abonyi Ferenc, Népfront-képviselő, korábban Szálasi nyilaskeresztes párti vezérrel.
Almássy László, korábban felfedező, Rommel stábjába mellé delegálták, Hitler kitüntette.
Antal István, a „magyar Göbbels”; propaganda-miniszter Kállay alatt; igazságügyi és oktatási miniszter a Sztójay-kormányban.
Bajor (korábban Bayer) László, dandártábornok (a bácskai mészárlások felelőse); 1943-ban három év börtönre ítélték.
Baky László, nemzetiszocialista képviselő, volt náci terrorista és kém; nemrég menesztették

belügyminisztériumi helyettes államtitkári posztjáról.

Baracs Endre, képviselő (MÉP).

Bárczay János, volt mezőgazdasági minisztériumi államtitkár.

Bárczy, a miniszterelnöki hivatal helyettes államtitkára.

Bartha János, a *Turáni Vadászok* (félkatonai soviniszta szervezet) főtitkára.

Basch, Franz a német *Volksgruppe* magyarországi vezetője.

Bartha Károly, tábornok; a bácskai mészárlásokat „katonai cselekményeknek” nevezte.

Báthory-Hüttner, a *Függetlenség* (náci folyóirat) szerkesztője; Gömbös volt barátja.

Bada István, a Sajtóosztály korábbi irányítója; 1944. március 20-án állítólag letartóztatták.

Bethusy Pál (gróf), a Német–Magyar Kereskedelmi Kamara igazgatója.

Bobrik, Arno, volt Buenos Aires-i és vichyi nagykövet.

Bodnár István, újságíró (*Magyarország*).

Boczonády Szabó Imre, képviselő.

Bonczos Miklós, a Lakatos-kormányban belügyminiszter.

Boócz-Köpeczi István, a *Pesti Újság* szerkesztője; zsarolás miatt felfüggesztették.

Borbély Andor, a *Virradat* (náci újság) szerkesztője.

Bornemisza Géza, a Kállay-kabinetben volt ipari miniszter.

Botár István, képviselő (Nyilaskeresztes Párt).

Börcs János, képviselő (Nyilaskeresztes Párt).

Budinszky László, képviselő (Nyilaskeresztes Párt).

Csicsery-Rónay, képviselő.

Csilléry András, képviselő (Nyilaskeresztes Párt).

Cindric Egon (von), korábbi kölni magyar konzul.

Dálnoki Miklós, vezérőrnagy.

Darányi Béla, a kormány szövetkezetének a vezérigazgatója.

Darányi Gyula, a Budapesti Orvostudományi Egyetem korábbi dékánja.

Dombitz E., a Transocean budapesti tudósítója.

Dischka Győző, magyar királyi kereskedelmi főtanácsadó.

Dulin Elek, a Sajtóosztály aligazgatója (volt szegedi terrorista).

Éliássy Sándor, a budapesti rendőrség volt főnöke (1944 márciusában elmozdították).

Endre László, lelkes náci, nemrég eltávolították

- a Belügyminisztérium helyettes államtitkári székéből, sok zsidóellenes cselekedetért felelős.
- Erdélyi József, író, nemzetiszocialista és antiszemita, nyilaskeresztes vezető.
- Fabinyi Tihamér, korábban pénzügyminiszter.
- Fáy István, Kállay bizalmasa.
- Féja Géza, író és nyilaskeresztes vezető.
- Festetich Domonkos (gróf), náci vezető és Szálasi pénzügyi támogatója.
- Festetich György (gróf), nyilaskeresztes vezető.
- Fiala Ferenc, náci sajtós.
- Fussi Kálmán, nyilaskeresztes képviselő.
- Gergelyffy K., volt belügyminisztériumi államtitkár.
- Gesztesi J., volt sajtóattasé Vichynél.
- Ghyczy Jenő, volt spanyol nagykövet, 1944. március 20-án állítólag letartóztatták.
- Goldschmidt, George, a *Deutsche Zeitung* szerkesztője.
- Gosztonyi Sándor, nyilaskeresztes képviselő.
- Grassy, tábornok, részt vett a bácskai mészárlásban, és felelős érte; Németországba menekült, hogy a katonai törvényszéket elkerülje; hazatért és a megszállás után előléptették.
- Gruber Lajos, képviselő, a Dohány utcai zsinagóga elleni bombamerénylet felelőse.
- Gunde László, képviselő (MÉP).
- Habsburg, Albrecht von, náci és Szálasi pénzügyi támogatója.
- Haála Róbert, nyilaskeresztes képviselő.
- Hajnal Alajos, leventevezető (ifjúsági szervezet).
- Halmi János, nyilaskeresztes képviselő.
- Haller Gábor (gróf), korábban a nácikkal állt kapcsolatban; börtönre ítélték sikkasztásért.
- Hamm, Franz, magyar–német *Volkbund*-vezető.
- Hász István, magyar táborigazgató.
- Hatz, O., kapitány, volt katonai attasé.
- Héjas Iván, szegedi főterrorista, Horthy barátja, náci.
- Herczeg Ferenc, sváb származású híres író; náci szimpatizáns.
- Hertelendy Andor, korábbi magyar tanácsos Vichynél.
- Hlatky Endre, volt nagyváradi főispán, most a kormánypropaganda irányítója.
- Hóman Bálint, lelkes náci, volt oktatási miniszter; nagymértékben felelős a hitlerizmus magyar kulturális befogadásáért.
- Homonnay Tivadar, korábban Budapest főpolgármestere, 1944. március 23-án lemondott.
- Horváth Sándor, nyilaskeresztes képviselő.
- Horthy Miklós, Magyarország kormányzója.
- Horthy Miklós, ifj., a kormányzó fia.
- Horváth Béla, képviselő, korábban Imrédy bizalmasa.
- Hóry András, külügyminisztériumi segédtitkár; régi náci.
- Hubay Kálmán, önjelölt náci vezető, volt újságszerkesztő és zsaroló.
- Huszár Aladár, a Nemzetiszocialista Intézet elnöke. A *Turáni Vadászok* elnöke.
- Huszovszky Lajos, képviselő (MÉP).
- Ilovszky János, képviselő (MÉP).
- Jakab Oszkár, a *Pénzügyi Központ* feje.
- Jakabffy Károly, a Közellátási Minisztérium államtitkára.
- Jaross Andor, Imrédy Nemzeti Újjászületés Pártjának alelnöke; volt csehszlovákiai magyar vezető; a Sztójay-kormányban belügyminiszter.
- Jungerth-Arnóthy Mihály, bulgáriai rendkívüli követ.
- Jurcsek Béla, külügyminisztériumi államtitkár Kállay alatt.
- Kállay Miklós, a nácik által eltávolított miniszterelnök.
- Kállay Kristóf, a volt miniszterelnök fia.
- Kassai, nyilaskeresztes képviselő.
- Kock Antal, nyilaskeresztes képviselő és náci, elhagyta a pártját, hogy 1944-ben csatlakozzon a kormánypárthoz.
- Feintzel Ede, képviselő (Erdély).
- Kiss János, altábornagy; a *Turáni Vadászok* tagja.
- Kodolányi János, író, színdarabíró és újságíró.
- Kölcsey István, képviselő.
- Kolozsváry-Borcsa Mihály, a Sajtókamara korábbi elnöke és zsaroló.
- Koltay József, nyilaskeresztes képviselő.
- Konkoly-Thege Sándor, mezőgazdasági minisztériumi államtitkár.
- Kornis Gyula, katolikus pap, Horthy híve.
- Koródy Tibor, képviselő, volt náci.
- Korompa, Brunswick von, vezérőrnagy.
- Kovács Lajos, az Országos Statisztikai Hivatal elnöke.
- Kudriczy István, vezérőrnagy, a leventemozgalom – félkatonai ifjúsági szervezet – korábbi vezetője.
- Kuncze Géza, képviselő (MÉP).
- Kunder Antal, szállítási miniszter a Sztójay-kabinetben.
- Laky Dezső, volt közellátásért felelős tárca nélküli miniszter.
- Lill János, nyilaskeresztes képviselő.

- Losonczy István, volt közellátási miniszter.
Lunkács Béla, a kormánypárt (MÉP) volt elnöke.
Magasházy László, ezredes, katonai terroristák vezetője, a *Nemzetvédelmi Kereszt* nevű félkatonai szervezet feje; nagy a befolyása Horthyra.
Makkai János, az *Esti Újság* szerkesztője.
Málnási Ödön, író, történész, a nyilaskeresztes párt vezetője.
Maróthy Károly, a *Pesti Újság* szerkesztője, náci szimpatizáns.
Márton Béla, a Nemzeti Munkaközpont elnöke; volt terrorista; bár zsidó felesége van, elkötelezett náci.
Matolcsy Mátyás, nyilaskeresztes képviselő.
Matolcsy Tamás, nyilaskeresztes képviselő, most valószínűleg a MÉP-ben.
Matzhold, Louis, Ausztriában született újságíró és lelkes náci.
Mecsér András, Hitler személyes barátja, nagy földbirtokot kapott Ukrajnában.
Meixner Emil, képviselő (MÉP).
Meskó Zoltán, régi magyar náci, az első magyar náci párt alapítója.
Merkly, ..., alezredes, a magyar kémelhárítás vezetője.
Mester Miklós, képviselő.
Mészáros Arnold, katolikus pap és a *Turáni Vadászok* tagja.
Milotay István, kiadó és az *Új Magyarország* szerkesztője, magyar náci.
Mossányi Kálmán, nyilaskeresztes képviselő.
Mühl, Heinrich, a német Volksgruppe vezetője Magyarországon.
Nagy Iván, képviselő.
Nagy László, nyilaskeresztes képviselő.
Náray Antal, az MTI (Magyar Távirati Iroda) elnöke.
Németh Andor, képviselő.
Nyírő József, író és képviselő (Erdély).
Nyisztor Zoltán, katolikus pap, publicista, az *Actio Catholica* vezetője.
Oláh György, az *Új Magyarország* tudósítója, náci vezető.
Orsós Ferenc, egyetemi tanár (Budapest), a budapesti náci frakció alapítója, az egyik orvosszakértő Katynban.
Osváth László, belügyminisztériumi tisztségviselő.
Ottlik György, a *Pester Lloyd* szerkesztője, reakciós ultranacionalista.
Paczolay György, evangélikus pap, Révész püspök káplánja, képviselő (korábban nyilaskeresztes).
Pálffy Fidél (gróf), náci színekben megválasztott képviselő; a náci pénzügyi támogatója.
Palló Imre, képviselő és operaénekes.
Pándy Antal, nyilaskeresztes képviselő.
Papp József, nyilaskeresztes képviselő.
Pataky Tibor, Kállay helyettes államtitkára; a magyar „Gestapo” főnöke.
Padányi-Gulyás Jenő, a Magyar Mozgóképzemengedélyesek Országos Egyesület (OMME) elnöke.
Perényi Zsigmond, koronaőr, a felsőház elnöke; reakciós ultranacionalista.
Pintér Béla, nyilaskeresztes képviselő.
Piukovics József, képviselő, Sztójay alatt alhadnagy.
Rátz Jenő, tábornok, a miniszterelnök helyettese a Sztójay-kabinetben; 1942-ben a náci jelöltje a kormányzóhelyettesi posztra.
Radocsay László, igazságügy-miniszter a Kállay-kabinetben.
Radvánszky Albert, báró, reakciós ultranacionalista.
Rajniss Ferenc, szerkesztő és talpig magyar náci.
Rapcsányi László, nyilaskeresztes képviselő.
Rátkey Kálmán, a *Magyarország* szerkesztője, régi náci.
Rátz Kálmán, volt nyilaskeresztes vezető.
Ravasz László, evangélikus püspök, a felsőház tagja.
Reményi-Schneller Lajos, pénzügyminiszter Kállay alatt.
Révay István, gróf, gróf Teleki Pál korábbi bizalmasa.
Roszner István, báró.
Rupprecht Olivér, a *Magyarország* kiadója, náci vezető.
Ruszkay Jenő, vezérőrnagy, Németországban nagy tekintélynek örvend.
Schmidt, W., lelkes náci.
Schönborn, Sepp, *Volksdeutsch*-képviseelő
Serényi Miklós, gróf, nyilaskeresztes képviselő.
Solymossy László, vezérőrnagy, a *Levente* vezetője.
Stitz János, képviselő (MÉP).
Szálasi Ferenc, volt őrnagy, a Nyilaskeresztes Párt vezetője. Gróf Festetich támogatja anyagilag.
Szamadé Ferenc, nyilaskeresztes vezető.
Szász Lajos, ipari miniszter a bábkormányban.
Szedes János, képviselő (MÉP).
Szendy Károly, Budapest korábbi polgármestere.
Szöllősy Jenő, az *Összetartás* c. nyilas lap szerkesztője.

Szógy Géza, nyilaskeresztes képviselő.
 Szombathelyi Ferenc, tábornagy, korábbi magyar vezérkari főnök.
 Szörtsey József, a *Nemzeti Figyelő* szerkesztője.
 Sztójay Döme, altábornagy, berlini követ, a náci megszállás után miniszterelnöknek nevezték ki.
 Szvatkó Pál, a *Magyarország* volt szerkesztője.
 Tasnádi-Nagy András, az alsóház elnöke.
 Tatár Imre, nyilaskeresztes képviselő.
 Tauffer Gábor, nyilaskeresztes képviselő.
 Téglás András, a Nemzeti Munkaközpont titkára.
 Thuránszky László, minisztertanácsi államtitkár.
 Tomcsányi Kálmán, a Belügyminisztérium főtitkárja.
 Tomcsányi Vilmos, Kárpátalja kormányzói biztosa.
 Töreky Géza, nyugalmazott legfelsőbb bírósági (kúriai) bíró, régi náci.
 Tóth András, képviselő.
 Tóth János, nyilaskeresztes képviselő.
 Újszászy István, ezredes, a hírszerzés helyettes vezetője, a nácik állítólag kivégezték.
 Ullein-Reviczky Antal, korábbi náci szimpatizáns és stockholmi követ, most állítólag a szövetségesek mellé állt, és a Szabad Magyarország Mozgalom szervezője.
 Vajna Gábor, náci, Szálasi korábbi testőre.
 Váczy György, képviselő.
 Varga József, olajipari koordinátor.
 Viczián István, Pest megye volt főispánja.
 Vladár Gyula (*helyesen: Gábor*), a Magyar Legfelsőbb Bíróság elnöke (*tévedés*), igazságügy-miniszter a Lakatos-kabinetben.
 Werth Henrik, vezérőrnagy, korábbi vezérkari főnök, a magyarországi csapatmozgásokért felelős; németbarát.
 Uzdóczy-Zadravec István, tábori püspök, Magyarország „Coughlin atyája” (*befolyásos korabeli amerikai rádiós prédikátor, akit antiszemita muoba hajló beszédei miatt az egyház visszakényszerített a parókiára*).
 Zalai Károly, tábornok, a *Turáni Vadászok* tagja; az 1926-os frankhamisítási botrány részvevője.
 Zimmer Lajos, az MTI szerkesztője.
 Zeöld Imre, volt nyilaskeresztes képviselő.
 Zsidó Sándor, jobboldali képviselő.
 Zsindely Ferenc, kereskedelmi miniszter a Kállay-kabinetben.

V. FÜGGELÉK VEZETŐ ANTISZEMITÁK A KOLLABORÁNS KORMÁNYBAN

Bosnyák Zoltán – a Zsidókutató Központ feje.
 László Endre – zsidóügyi kormánybiztos (lemondott).
 Bakó László – belügyminisztériumi helyettes államtitkár (lemondott).
 Jaross Andor – belügyminiszter.
 Kultsár István – az értelmiségi munkanélküliség kormánybiztosa.
 Imrédy Béla – tárca nélküli gazdasági miniszter.
 Csánky Dénes – a lefoglalt zsidó műkincsek kormánybiztosa.
 Turvölgyi Albert – a zsidó vagyon kezelésére kinevezett kormánybiztos.
 Bódy László – Budapest alpolgármestere.
 Doroghi-Farkas Ákos – Budapest polgármestere.
 Kunder Antal – kereskedelmi miniszter.
 Nagy István alezredes – a csendőrség helyettes vezetője.
 Hall Aurél – a kereskedők szövetségének az elnöke.
 Hain Péter – a politikai rendőrség feje.

ANGOLBÓL FORDÍTOTTA:
 SEBES GÁBOR

JEGYZETEK

¹ Csak 1939 és 1943 között több mint 1 000 000 lengyel és 227 000 román zsidót öltek meg a jelentések szerint.

² Arthur Ruppin: *The Jews in the Modern World*. London, 1934, 329–331. o. Az 1919-es rendkívüli növekedés a fehérterror miatt volt, mivel sok zsidó abban reménykedett, hogy az üldöztetést kikeresztelkedéssel el tudja kerülni. Erre megvolt a lehetőség, hiszen a fehérterror nem volt „rasszista” a hitleri értelemben.

³ Az 1922–1925 közötti magasabb számértékek valószínűleg annak tulajdoníthatók, hogy sok 1919-ben kikeresztelkedett zsidó visszatért a zsidósághoz.

⁴ Az 1920. évi XXV. tv.

⁵ A zsidók magas százalékarányát a jogon és az orvosláson belül ellensúlyozta csekélyebb részvételük a közszolgáltatásban, műszaki területen stb.

⁶ Az 1938. évi XV. törvény „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatékonyabb biztosításáról”.

⁷ Imrédy egyik nagyanyja és egyik nagyapja állítólag zsidó volt. A náci megszállás után egy különleges vizsgálóbizottság azonban megállapította, hogy Imrédy nem zsidó.

⁸ Az 1939. évi IV. törvény.

⁹ OSS CID # 23759, 1944. február 15., OSS CID # 26480, 1943. december 31., OSS CID # 29061, 1944. február 25. (CID=Criminal Investigation Division, Bűnügyi Vizsgáló Osztály)

¹⁰ Ehelyett katonai parancsnokság alatt munkaszolgálatot kellett teljesíteniük.

¹¹ A megszállás előtt a magyarokon 1941 júliusában esett a legnagyobb szégyenfolt, amikor 18 500 zsidót, akik nem tudták születési bizonyítvánnyal igazolni magyar állampolgárságukat, a németek megszállta Kelet-Galíciába deportáltak. Itt átadták őket a német hadseregnek, és szemtanúk szerint 11 500-at közülük német parancsnokság alatt álló ukrán bandák lemészároltak. A maradék 7000 embert a magyar hadsereg parancsnokságának rendelkezésére sürgősen visszaküldték.

¹² A középkor időszakát természetesen nem számítjuk ide. Ld. a 91. oldalt.

¹³ OSS CID # 30059, 1944. március 15., OSS CID # 29755, 1944. március 7.

¹⁴ *Peeter Lloyð*, 1944. március 31.

¹⁵ *Budapesti Közlöny*, 1944. március 31.

¹⁶ *Magyar Isidor Lapja*, 1944. március 31.

¹⁷ OSS CID # 85138R, 1944. július 21.

¹⁸ OSS CID # 91919, 1944. június 26.

¹⁹ *Jewish Telegraphic Agency*, 1944. július 19.

²⁰ OSS CID #86231R, 1944. július 26.

²¹ *Pesti Hírlap*, 1944. április 23.

²² Idézik a *Peot* 1944. május 13-i számában (1457. sz. sajtószemle)

²³ *Jewish Telegraphic Agency*, 1944. július 8.

²⁴ *Peot*, 1944. június 13.

²⁵ *Magyarország*, 1944. június 13.

²⁶ OSS CID #78792S, 1944. június 9. és S forrás, 1944. május 25.

²⁷ S forrás, 1944. június 24.

²⁸ *Jewish Telegraphic Agency*, 1944. június 25.

²⁹ S forrás, 1944. június 17.

³⁰ S forrás, 1944. június 24.

³¹ OSS CID # 91919, 1944. június 26.

³² OSS CID # 91919R, 1944. június 26.

³³ OSS CID # 89575, 1944. július 27.

³⁴ OSS CID # 78792S, 1944. június 9.

³⁵ S forrás, 1944. június 24.

³⁶ *Jewish Telegraphic Agency*, 1944. június 5.

³⁷ S forrás, 1944. augusztus 5.

³⁸ *Magyarország*, 1944. július 13.

³⁹ S forrás, 1944. augusztus 10.

⁴⁰ *Sajtószemle*, 1500.

⁴¹ S forrás, 1944. július 27.

⁴² OSS CID # 91919R. 1944. június 26.

⁴³ S forrás, 1944. június 19.

⁴⁴ OSS CID # 91760R. 1944. augusztus 14. Emlékeztetnünk kell azonban, hogy ezt nem mindig emberbaráti indítékból tették.

⁴⁵ S forrás, 1944. június 7.

⁴⁶ S forrás, 1944. június 9.

⁴⁷ S forrás, 1944. július 7.

⁴⁸ S forrás, 1944. augusztus 5.

⁴⁹ S forrás, 1944. augusztus 5. tartalmazza a szöveget.

⁵⁰ A szöveg a *Jewish Telegraphic Agency*, 1944. augusztus 11-ben.

⁵¹ A szöveg az S forrás, 1944. július 15-ben. A svéd és vatikáni jegyzékekkel, bár jelentősek és hatásosak voltak, nem foglalkozunk, mert az általános sajtóban teljes mértékben megtárgyalták.

⁵² A szöveg az S forrás, 1944. augusztus 12-ben.

⁵³ S forrás, 1944. július 18.

⁵⁴ S forrás, 1944. augusztus 5.

⁵⁵ S forrás, 1944. július 21.

⁵⁶ *Jewish Telegraphic Agency*, 1944. augusztus 18.

⁵⁷ S forrás, 1944. augusztus 26.

⁵⁸ S forrás, 1944. augusztus 11.

⁵⁹ S forrás, 1944. szeptember 16.

⁶⁰ S forrás, 1944. szeptember 16.

⁶¹ S forrás, 1944. szeptember 4.

⁶² OSS-forrás, 1944. június 24. és 1944. június 27.

⁶³ S forrás, 1944. szeptember 16.

⁶⁴ A jelentések szerint azóta meghalt.

⁶⁵ Állítólag letartóztatták a megszállás után.

